



KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

OPEN BOEK OVER OPEN ACCESS

ONDERZOEKERS AAN HET WOORD

OPEN BOEK OVER OPEN ACCESS



2016 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)
© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie. [Naamsvermelding 3.0 Nederland]. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
Telefoon + 31 20 551 0700
knaw@knaw.nl
www.knaw.nl

pdf beschikbaar op www.knaw.nl

Interviews: Sonja Knols-Jacobs, www.ingenieuse.nl
Basisvormgeving: Edenspiekermann, Amsterdam
Zetwerk: Ellen Bouma, Alkmaar

ISBN 978-90-6984-704-7

Het papier van deze uitgave voldoet aan  iso-norm 9706 (1994) voor permanent houdbaar papier.

Deze publicatie kan als volgt worden aangehaald: KNAW (2016). *Open boek over open access. Onderzoekers aan het woord*, Amsterdam, KNAW.

**OPEN BOEK OVER
OPEN ACCESS**

ONDERZOEKERS AAN HET WOORD

VOORWOORD

Onze toekomst hangt af van het delen van onderzoekspublicaties

De waarde van wetenschappelijke publicaties kan niet onderschat worden. Tijdschriftpublicaties en boeken vormen het resultaat van een arbeidsintensieve en systematische zoektocht, meestal door teams, naar feiten, bewijs en analyse. Het kwaliteitsbewakingsstelsel voor onderzoekspublicaties en wetenschappelijke werkwijzen is grondig en beantwoordt aan strenge normen die voortdurend onder de internationale loep worden genomen. Alle publicaties tezamen staan voor de ontwikkelde kennis waarop onze samenlevingen zijn gebouwd. Onze toekomst hangt ervan af.

Het is een *conditio sine qua non* voor de ontwikkeling van kennis dat onderzoeksresultaten wereldwijd met andere onderzoekers gedeeld kunnen worden – liefst met zo min mogelijk beperkingen. Het is niet verrassend dat dit dan ook al honderden jaren het geval is, net zo min als dat dit zou gaan veranderen. Onderzoekers hoeven zich in wezen geen zorgen te maken over de toegang tot elkaars werk – hoewel onderzoeksmanagers zich wel eens zorgen maken over stijgende abonnementskosten.

De laatste jaren is het debat over ‘open access’ geïntensiveerd. De snelle opkomst van ict, het stijgend aantal mensen met een hoge opleiding en het toenemende belang van wetenschap voor de samenleving hebben tezamen de vraag naar onbegrensde toegang tot onderzoekspublicaties bevorderd, vooral van niet-onderzoekers. Tegelijkertijd zijn overheden op zoek naar meer rendement op belastinggeld, financieringsorganisaties eisen steeds vaker open access

en commerciële uitgevers buigen zich over hun verdienmodellen. Daarom beginnen onderzoekers zich de laatste tijd af te vragen hoe dit alles van invloed zal zijn op hun werk en hun loopbaan.

Het open-accessdebat wordt de laatste jaren vooral gevoerd door managers, bibliothecarissen, de overheid, onderzoeksfinanciers en uitgevers. Daardoor zijn de drijfveren van onderzoekers zelf onderbelicht gebleven. Daarom wil de KNAW met dit boekje het perspectief enigszins verschuiven. Er staat een aantal illustratieve interviews in met excellente onderzoekers in uiteenlopende wetenschapsgebieden. En wat blijkt: hun meningen lopen behoorlijk uiteen, waardoor de interviews heel interessant leesvoer bieden.

Na een afweging van alle voor en nadelen, en los van de uitkomst van het debat, wil ik graag op twee dingen wijzen. Ten eerste, welk beleid er uiteindelijk ook resulteert, laten we er absoluut voor zorgen dat het ten goede komt aan onderzoek én samenleving. Ten tweede, laten we niet de illusie hebben dat kennis het voorrecht is van onderzoekers en academici. Ieder lid van de samenleving heeft het recht om kennis te nemen van onderzoeksresultaten die met belastinggeld zijn betaald. Onze toekomst hangt ervan af.

José van Dijck
President
Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD 4
Onze toekomst hangt af van het delen van onderzoekspublicaties 4

1. INLEIDING 8
Enkele bevindingen uit de interviews 9
2. INTERVIEWS 10
 - 2.1 Meer ondersteuning nodig 10
 - 2.2 Geen groot issue 12
 - 2.3 Doe het zelf 14
 - 2.4 Goed geregeld via gratis repository 16
 - 2.5 Vertaalslag naar breder publiek blijft nodig 18
 - 2.6 Zorg voor standaardisatie 20
 - 2.7 Normaalste zaak van de wereld 22
 - 2.8 Uitgevers lopen voorop, maar langzaam 24
 - 2.9 Waarom zouden we dit willen? 26
 - 2.10 Verkeerde weg 28
 - 2.11 Twee heel verschillende culturen 30
 - 2.12 Betere informatievoorziening 32
 - 2.13 Waar betaal ik dat van? 34
 - 2.14 Goede tijdschriften maken een artikel beter 36
 - 2.15 Naar ware open science 38
 - 2.16 Behoud het boek 40
 - 2.17 Peer review is niet zaligmakend 42
 - 2.18 Zichzelf in stand houdend principe 44
 - 2.19 Maatwerk nodig 46
 - 2.20 Regel het netjes 48
 - 2.21 Wees realistisch, ga eerst voor *green* 50

3. **EPILOOG** 52
 - Open-accesspubliceren volgens de wetenschap: Lovenswaardig, maar niet altijd makkelijk 52
 - Waarom open access? 52
 - Hoe realiseren? 53
 - Publicatiekosten 53
 - Praktische belemmeringen 54
 - Opkomst nieuwe tijdschriften 55
 - Online archieven 55
 - Anders beoordelen 57
 - Publicatieculturen 57

4. **ACHTERGRONDINFORMATIE** 59
 - Begrippenkader 59
 - Open access bij onderzoeksfinanciers en de KNAW 60
 - Open access bij uitgevers 61
 - Websites 62

5. **DE STEM VAN DE WETENSCHAP** 63
 - Over de KNAW 64
 - Akademie (KNAW), genootschap van wetenschappers 64
 - De Jonge Akademie, platform van jonge wetenschappers 65

1. INLEIDING

Van januari tot en met juni 2016 is Nederland voorzitter van de EU. Eén van de thema's is open science en daaronder valt open access van publicaties. Rond dit thema is een aantal bijeenkomsten georganiseerd voor verschillende belangengroepen, zoals universiteitsbibliotheken, beleidsmakers, onderzoeksfinanciers en uitgevers. Wat echter nog ontbrak was de stem van onderzoekers zelf. De KNAW vindt het belangrijk om ook deze stem te laten horen. Daarom zijn 21 onderzoekers geïnterviewd over open access. Het resultaat is in dit boekje vastgelegd.

De 21 geselecteerde onderzoekers komen uit verschillende vakgebieden, staan op verschillende plekken in hun wetenschappelijke loopbaan, en hebben verschillende meningen over open access. We hebben gekozen voor zeven leden van het genootschap van de KNAW, zeven leden van De Jonge Akademie en zeven jonge onderzoekers (promovendi en postdocs) uit de instituten van de KNAW. Ze zijn op persoonlijke titel geïnterviewd en hun uitspraken representeren dus niet noodzakelijk de mening van hun werkgevers.

Dit boekje bestaat uit twee hoofddelen. Het eerste deel bevat de interviews met de onderzoekers en het tweede deel, de epiloog, geeft een korte analyse van alle interviews. De bijlagen bevatten een achtergrondinformatie over open access en een overzicht van de geïnterviewde onderzoekers.

De interviews zijn in alfabetische volgorde, op de achternaam van de onderzoeker geplaatst.

Enkele bevindingen uit de interviews

- Toegankelijkheid van wetenschap is belangrijk, voor de wetenschappers zelf en het wetenschappelijk onderwijs, maar ook voor de samenleving en 'de burger'.
- Het verplicht stellen van *green of gold* open access is een belangrijke stimulans voor de beweging naar open access.
- De verschillen tussen de disciplines zijn erg groot.
- Er zijn ook vakgebieden waar open access geen issue is, omdat men daar in vrij toegankelijke repositories publiceert.
- De kwaliteit van publicaties heeft de hoogste prioriteit, en open access biedt daar op zich zelf geen garantie voor.
- Beoordeling en waardering van wetenschap is nog te veel op basis van closed-access-toptijdschriften met hoge impactfactoren.
- De kosten voor open access zijn voor onderzoekers te hoog en de procedure vaak omslachtig.
- Er is veel onduidelijkheid over wat de eisen en de mogelijkheden zijn rondom open access.

2. INTERVIEWS

2.1 Meer ondersteuning nodig

Foto: Saman Ashkpour



Ashkan Ashkpour (1984) is promovendus sociale geschiedenis aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (KNAW-IISG) en de eHumanities Group in Amsterdam, en is geaffilieerd aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Iedereen zegt open access te ondersteunen, maar niemand kan het betalen.

Tachtig procent van de kennis binnen mijn vakgebied is te vinden in twee tot drie toptijdschriften, die allemaal closed access zijn. Daar wil ik in publiceren, omdat dat de tijdschriften zijn die worden gelezen door de gemeenschap waar ik bij wil horen. Daarnaast bestaan er nieuwe, volledig open-accesstijdschriften. Een beginnend wetenschapper kan het risico echter niet nemen om voor zo'n open access tijdschrift zonder gevestigde reputatie te kiezen. Het is maar de vraag hoelang zo'n tijdschrift überhaupt gaat overleven. Voor mijn gevoel is de kans groot dat het daarin beschreven werk minder impact heeft.

Geen geld te vinden

Iedereen zegt open access te ondersteunen, maar niemand kan het betalen. Toen ik een van mijn artikelen in een closed access tijdschrift openbaar toegankelijk wilde maken, was het erg lastig om het benodigde geld te krijgen. Ik ben geaffilieerd aan drie wetenschappelijke instellingen. Alle drie gaven ze aan het een goed idee te vinden en ernaar te gaan kijken. Maar het bleek heel moeilijk te zijn om er ook daadwerkelijk budget voor te vinden. Alles bij elkaar heeft het een heleboel mailtjes en bijeenkomsten gekost voordat we de kosten uiteindelijk vanuit het projectbudget konden betalen.

Ook merkte ik dat er nog veel onduidelijk is over de mogelijkheden. Zowel van de senioronderzoekers als van de promovendi wist niemand precies welke potjes er voor dit soort kosten bestaan. Het zou handig zijn als er een centrale plaats is met informatie over praktische zaken rondom open access. Zo wist ik ook niet dat er inmiddels al deals bestaan met uitgevers. Wat mij betreft moet je dat soort informatie niet alleen via de bestuurlijke lijn delen, maar ook zo rechtstreeks mogelijk met de individuele onderzoekers zelf. En wees transparant over het proces richting open access. Wat kunnen we verwachten, wanneer voldoe je als onderzoeker wel en niet aan de eisen, en wanneer zijn er uitzonderingen mogelijk?

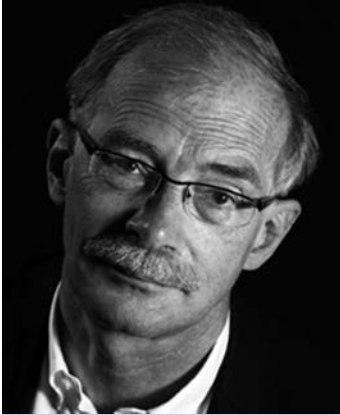
Wel open data, geen open publicaties

In mijn vakgebied werken we veel met open data. Zo is mijn eigen onderzoek gebaseerd op openbare sociaalhistorische gegevens. Maar de publicaties die over die gegevens verschijnen, zijn gesloten. Dat is natuurlijk een vreemde zaak. Daarnaast denk ik dat je werk meer gevonden wordt als het vrij toegankelijk is. Zodra mijn artikel achter de betaalmuur vandaan kwam, werd het duidelijk breder gelezen en geciteerd.

Wat mij betreft zouden we nu eerst de hybride vorm van open access moeten stimuleren. En als de nieuwe volledig open-access tijdschriften meer gerijpt zijn, kun je vervolgens langzaam overstappen. Daarin zouden senioronderzoekers misschien het voortouw moeten nemen. Voor degenen die al gearriveerd zijn, is het risico minder groot. Ik verwacht dat open-access publiceren uiteindelijk de norm zal worden. Maar ik pleit er bij dezen wel voor om er de tijd voor te nemen.'

2.2 Geen groot issue

Foto: Henk Thomas



Jan Bergstra (1951) is hoogleraar theoretische informatica aan de Universiteit van Amsterdam en lid van de KNAW.

*Wie schrijft die blijft,
dat geldt ook in de wetenschap.*

‘Binnen mijn vakgebied, de informatica, is open-accesspubliceren eigenlijk geen issue. Er wordt niet veel over gesproken. Als je wilt, kun je al je artikelen zelf publiekelijk beschikbaar maken via de online gratis repository arXiv.org. Alle uitgevers zijn daar ook mee akkoord.

Ik kan me opwinden over het heersende sentiment tegen de uitgevers. Die zitten soms al honderden jaren in dit vak, en zijn al die tijd aan het meebewegen geweest. Dat doen ze nu ook in het open access gebeuren, alleen begrijpelijkerwijs wel op hun eigen tempo en voorwaarden. Als je ziet dat Elsevier en Springer er vaak akkoord mee gaan dat publicaties die in hun bladen uitkomen vooraf ook op arXiv.org verschijnen, vind ik dat ze wel wat krediet hebben opgebouwd.

Tijdschrift gebaseerd op open archief

Zelf werk ik niet meer aan publicaties in toptijdschriften, die vaak closed access zijn. Ik heb in de loop der jaren vijf artikelen gepubliceerd in de in mijn vakgebied beste tijdschriften, en daar houdt dat mee op. Het kost me teveel moeite om daarin te komen, dat is het me niet meer waard. Misschien kan ik het gewoon niet meer. Ik zou het prima vinden om alleen op arXiv.org te publiceren. Je ziet inmiddels volledig open access elektronische tijdschriften ontstaan die puur op dat archief gebaseerd zijn. Je maakt gewoon een softwarelaag erboven die relevante artikelen eruit pikt, en stuurt een mailtje rond met de links van de betreffende artikelen erin.

Een kwaliteitsstempel hoeft van mij niet op elke publicatie. Ofwel ik kan het verhaal niet volgen, en dan is het vast niet voor mij bedoeld. Of ik snap het wel,

en dan kan ik zelf wel beoordelen of ik het goed werk vind of niet. Nu is het filter van collega's in de tijdschriften nog te zeer beslissend voor publicatie, en is er vrijwel geen ruimte meer voor onderzoek dat niet per se top is, maar gewoon gedegen werk.

Ik publiceer nog wel in reguliere tijdschriften, mede omdat mijn collega-auteurs daar nog sterk aan hechten. Nu is het wellicht minder voor de hand liggend in andere vakgebieden en voor mensen in een andere fase van hun carrière, maar ik vind dat een onderzoeker ervoor moet kunnen kiezen niet alleen in bepaalde tijdschriften te publiceren.

West-Europese opvatting

Zelf ben ik redacteur van een aantal tijdschriften. Die zijn niet allemaal open access. Dat zullen ze op termijn vast wel worden, die beweging is nu al gaande. Maar als dat niet zo zou zijn, vind ik dat ook niet erg. Hier in West-Europa is open access een belangrijk onderwerp, maar voor zover ik zie in Azië eigenlijk niet. Daar ontlenen tijdschriften juist nog een zekere status aan het feit dat Westerse bibliotheken er een abonnement voor hebben.

Voor mij is de belangrijkste reden om zelf open access te publiceren niet zozeer de verantwoording richting de belastingbetaler. Het gaat me erom dat nu collega's een deel van mijn werk niet kunnen lezen, omdat bibliotheken steeds meer abonnementen gaan afstoten. Er gaat ook geen dag voorbij of ik kom zelf ergens niet bij. Wie schrijft die blijft, dat geldt ook in de wetenschap. Maar dan moeten die schrijfsels zelf ook wel toegankelijk blijven.'

2.3 Doe het zelf

Foto: Milette Raats



Antal van den Bosch (1969) is hoogleraar taal- en spraaktechnologie aan de Radboud Universiteit, onderzoeksdirecteur van het Centre for Language Studies en lid van de KNAW.

De digitale revolutie ligt al achter ons, zoveel personeel heb je niet meer nodig.

‘Wetenschappelijke kennis moet open toegankelijk zijn voor iedereen. Ja, ook voor de man op de straat. Want dat kan een ondernemer zijn met een universitaire opleiding, die alles wil weten over de nieuwste ontwikkelingen op zijn vakgebied.

Wat mij betreft hebben we geen uitgevers nodig. Ik ben absoluut niet tegen uitgevers: als zij met een goed voorstel komen kunnen ze zeker iets toevoegen. Maar als we willen, kunnen wij prima zelf eigen tijdschriften beginnen. De digitale revolutie ligt al achter ons, zoveel personeel heb je er niet meer voor nodig. Met een journal-managementsysteem kun je vrijwel alles automatiseren, van indienen tot een dubbelblind peer-reviewproces. Meestal werken de redactieraden en referenten al gratis als dienst aan de maatschappij, dus je hoeft misschien alleen de ondersteuning voor de eindredacteur te betalen.

Rol voor vakvereniging

Vakverenigingen kunnen hier een belangrijke rol in spelen. In mijn vakgebied is er een sterke vakvereniging, de ACL (Association for Computational Linguistics). Die geeft *conference proceedings* uit, die voor mijn vakgebied heel belangrijk zijn. Daarnaast geven ze ook twee tijdschriften uit. Het ene doen ze zelf, dat is volledig open access. Het andere tijdschrift wordt uitgegeven door MIT Press. Enige tijd geleden heeft de vakvereniging het voor elkaar gekregen dat ook die artikelen volledig open access zijn, met terugwerkende kracht. Je hoeft er niet voor te betalen om ze te publiceren, en ook niet om ze te lezen.

Van impactfactor naar citaties

Als je voorstelt een nieuw tijdschrift te beginnen, ontstaat er meteen een discussie over de *impactfactor* ervan. Maar impactfactoren zijn een rare metriek om de kwaliteit te meten van individuele publicaties. De impactfactor van een tijdschrift wordt bepaald door een kopgroep van sterartikelen in zo'n blad. In een zogenaamd toptijdschrift staan soms ook hele middelmatige artikelen.

Citaties zijn een veel directere meetmethode. Binnen mijn vakgebied zijn het niet altijd de peer-reviewedpublicaties die het meest geciteerd worden, maar vaak ook technische rapporten of *reference guides* van software. En in de geesteswetenschappen zijn er sowieso deelgebieden die helemaal niet gericht zijn op tijdschriften, daar moet je monografieën op je naam hebben staan.

Bewustwording

De huidige situatie rondom open-accesspubliceren is een chaos, dat schrikt mensen af. Volgens mij moeten we nu vooral onderzoekers bewust maken van de mogelijkheden. Want als ze voorbeelden zien van hoe het ook kan, worden ze vanzelf enthousiast. Zo zit ik zelf in een groot Europees project, FutureTDM.¹ Een van de partners in dat project is een volledig open-accessuitgever. Die heeft een nieuw businessmodel ontwikkeld dat zo licht en goedkoop mogelijk is. En zo kan hij de publicatiekosten ook laag houden. Dat lijkt me een mooie taak voor de uitgeverijen: probeer eens een businessmodel te ontwikkelen dat aantrekkelijk is voor de wetenschap, waarmee je als bedrijf ook nog gewoon winst kunt maken.'

1 <http://project.futuretdm.eu/>

2.4 Goed geregeld via gratis repository

Foto: Henk Thomas



Alexander Brinkman (1975) is hoogleraar *quantum transport in matter* aan de Universiteit Twente en lid van De Jonge Akademie.

Ik denk dat het goed is om onderzoekers binnen mijn vakgebied erop te wijzen dat je op deze manier meteen voldoet aan alle eisen van onderzoeksfinanciers.

‘Binnen mijn vakgebied, de natuurkunde, is open-accesspubliceren heel goed geregeld. Al sinds de jaren negentig kunnen wij gebruik maken van de open repository arXiv.org. Mijn artikelen zijn daar publiekelijk te vinden. Ik plaats daar zelf meestal de laatste versie na het reviewproces. Je mist dan dus alleen de finale opmaak zoals het tijdschrift die verzorgt.

Dit is open access in optima forma: je kunt gratis publiceren, en alle artikelen gratis lezen. Het systeem laat heel overzichtelijk verschillende versies van een artikel zien, mochten auteurs die erop hebben gezet. We hebben daar geen problemen met auteursrechten of embargo's, ook niet met de voor ons vakgebied meest belangrijke bladen *Nature* en *Science*. Er zitten geen uitgevers of bibliotheken tussen, het archief wordt beheerd door de Amerikaanse universiteit Cornell.

Dubbele boekhouding

Het enige nadeel ervan is dat je in feite een dubbele boekhouding moet bijhouden: je moet je artikel niet alleen indienen bij het tijdschrift, maar ook zelf bij arXiv.org posten. Niet iedereen doet dat altijd even netjes. Zelf doe ik dat in ieder geval met al mijn onderzoek dat met publiek geld betaald is, omdat ik vind dat de resultaten daarvan voor het publiek te zien moeten zijn. Ik denk dat het goed is om onderzoekers binnen mijn vakgebied erop te wijzen dat je op deze manier meteen voldoet aan alle eisen van onderzoeksfinanciers. Dat scheelt een hoop kosten en gedoe met uitgevers.

Een repository als arXiv.org zal de traditionele tijdschriften nooit kunnen vervangen. In principe kan iedereen alles op zo'n online omgeving plaatsen. Je hebt

dus geen filter die het goede werk van het slechte onderscheidt. En er komen dagelijks zoveel artikelen bij, dat het zelfs voor je eigen vakgebied al onmogelijk is om alles te lezen.

Kwaliteitsstempel

Traditionele bladen zoals *Nature*, *Science* en *Physical Review* hebben een belangrijke functie als kwaliteitsstempel. Ik gebruik die tijdschriften om het kaf van het koren te scheiden en te zien welke publicaties ik zeker gelezen moet hebben. Andersom gebruik ik ze ook om aan anderen te bewijzen dat mijn werk goed is. Als je een volledig nieuw open-accesstijdschrift zou gaan inrichten met eenzelfde streng peer-reviewproces, dan duurt het alsnog een hele tijd voordat je diezelfde naam hebt gekregen. Vergeet niet dat *Nature* en *Science* er ook meer dan honderd jaar over gedaan hebben om te komen waar ze nu zijn.

Blijven opletten

Volgens mij is de enige bedreiging van dit systeem dat de *repository* over zou kunnen gaan in commerciële handen. Nu leeft het systeem nog van donaties. Ik denk dat er voor overheden en organisaties als VSNU, KNAW en NWO een taak ligt om in de gaten te houden dat dit wel blijft bestaan, en er zo nodig bijdragen aan te leveren. Maar dat geldt dan zeker niet alleen voor Nederland. Zo'n uitgebreid archief is van internationaal belang. ArXiv.org levert een prachtig totaalaanbod van alle natuurkunde, dat over de hele wereld vrij toegankelijk is.'

2.5 Vertaalslag naar breder publiek blijft nodig

Foto: Richard Bank



Ellen Dingemans (1986) is postdoctoraal onderzoeker in de sociologie aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (KNAW-NIDI) en geaffilieerd aan het Universitair Medisch Centrum Groningen.

Ik vind dat we als wetenschappers de taak hebben om onze kennis te vertalen naar de maatschappij. Dat gaat verder dan je artikelen vrij beschikbaar maken.

‘De belastingbetaler moet gratis toegang krijgen tot de kennis waarvoor hij betaalt. Dat argument kom ik vaak tegen als het over open access gaat. Daar ben ik het mee eens, alleen denk ik niet dat het toegankelijk maken van wetenschappelijke artikelen daar de beste manier voor is. Sommige wetenschappelijke publicaties zijn zelfs voor vakgenoten moeilijk te begrijpen. Ik vind dat we als wetenschappers de taak hebben om onze kennis te vertalen naar de maatschappij. Dat gaat verder dan je artikelen vrij beschikbaar maken.

Mijn onderzoek naar wie er doorwerken na hun pensioen is bijvoorbeeld weleens aangehaald in een *Kamerbrief*. Er werd toen echter niet verwezen naar het oorspronkelijke Engelstalige artikel in een internationaal vakblad, maar naar een Nederlandse gepopulariseerde tekst die ik met mijn collega’s had geschreven voor *Demos*, het breed gelezen huisblad van ons instituut.

Proefschrift mag niet snel online

Dat alles laat onverlet dat de huidige situatie wel verbetering behoeft. Zo ben ik met de Rijksuniversiteit Groningen bezig mijn proefschrift online te krijgen. Maar dat mag alleen nadat de embargoperiodes zijn verstreken van de internationaal gepubliceerde artikelen die erin staan. Voor sommige artikelen duurt dat nog even en dat is een gemiste kans. Rondom je promotiedatum is er natuurlijk de meeste belangstelling voor je proefschrift.

Zelf heb ik recent één van mijn closed-accesspublicaties openbaar toegankelijk gemaakt. Het was een artikel in een goed tijdschrift en er was geld beschikbaar om de publicatiekosten te betalen. We waren benieuwd of dit nu ook iets zou opleveren in termen van citaties. Want zeker voor een beginnend

wetenschapper als ik is dat toch waar je naar kijkt. Daar hangt nu eenmaal mijn volgende baan vanaf, en niet van het feit dat mijn buurman mijn artikelen vanuit zijn luie stoel kan inzien.

Moeilijk voor promovendi

Als je begeleider of je instituut je niet wijst op de mogelijkheden van open access, kom je daar als promovendus zelf niet snel op. Je eerste artikel überhaupt gepubliceerd krijgen is al ingewikkeld genoeg. Ik denk dat het creëren van bewustwording dan ook een eerste belangrijke stap is als je jonge onderzoekers hierin mee wilt nemen.

Staatssecretaris Sander Dekker heeft gezegd dat in 2024 alle door Nederlandse wetenschappers geproduceerde artikelen volledig open-accessbeschikbaar moeten zijn. Als ik de huidige argumenten daarvoor lees, krijg ik echter het gevoel dat er nog geen consensus is over hoe en waarom we dat willen. Als het hoofddoel is om het publiek toegang te geven tot kennis die is verkregen met behulp van publiek geld, dan kies ik vooralsnog liever voor andere manieren om dat te bereiken.'

2.6 Zorg voor standaardisatie

Foto: Milette Raats



Andrea Evers (1967) is hoogleraar gezondheidspsychologie aan de Universiteit Leiden, afdelingshoofd Gezondheids-, Medische en Neuropsychologie aldaar en lid van De Jonge Akademie.

Betaalmuren belemmeren het wetenschappelijk onderwijs.

‘Open-accesspubliceren is in de praktijk nog lastig. Vaak moet je veel geld betalen om open te kunnen publiceren. Voor mijn groep is dat nog niet zo’n probleem. Maar die gemiddeld 1500 euro per artikel hakken er flink in als je geen eigen middelen hebt. Dit beperkt onderzoekers zonder middelen het open-accesspubliceren.

Probleem bij afgeronde projecten

Zelfs als je het geld wel hebt, stuit je soms op administratieve problemen. Zo heb ik zelf bijvoorbeeld onlangs een Vidi-project afgerond. Aan het einde van zo’n project zijn er veel publicaties. Maar het project is financieel afgesloten, waardoor ik nu de verschuldigde publicatiekosten niet meer kan declareren. Omdat ik vind dat dit soort administratief gedoe geen belemmering zou moeten zijn om te publiceren in het tijdschrift van je keuze, heb ik als afdelingsvoorzitter een budget gereserveerd voor dit soort gevallen. Ik vind dat iedereen in mijn positie dat vooralsnog zou moeten doen.

Daarnaast is er een gebrek aan standaardisatie. Het kost veel tijd om uit te zoeken wie welke open-accessregels heeft. Dat is heel inconsistent geregeld, en het verandert ook nog elke maand. *PLOS ONE* bijvoorbeeld, een volledig open-access tijdschrift, stelt als eis dat je meteen ook je databestand open beschikbaar maakt. Of medeauteurs moeten ineens uitputtende vragenlijsten beantwoorden voordat een artikel in behandeling wordt genomen. Onderzoekers zijn zo twee dagen kwijt met het indienen bij een specifiek tijdschrift. Die tijd wil je aan onderzoek kunnen besteden.

Open kennis nodig om bruggen te slaan

Toch vind ik het heel belangrijk dat we ons blijven inspannen om open access mogelijk te maken. Je ziet ook dat de vaart erin zit, met onlangs weer een mooi nieuw contract met de uitgevers. De basishouding moet zijn dat de producten van wetenschappelijk onderzoek vrij toegankelijk zijn. Als we bruggen willen slaan tussen wetenschap en maatschappij, onderwijs en zorg, dan is het vrij toegankelijk zijn van kennis de eerste vereiste.

Wat ik nog mis in de huidige discussie, is het feit dat betaalmuren het wetenschappelijk onderwijs belemmeren. Een dynamisch docent wil studenten prikkelen met recent onderzoek. Maar je mag geen volledige artikelen rondsturen, alleen een link naar de gepubliceerde versie op de website van de uitgever. En dan kan een student dat artikel dus alleen lezen als hij op een universiteitsnetwerk is aangesloten, en de bibliotheek een abonnement heeft op het betreffende tijdschrift.

Pragmatisch

Voorlopig stel ik mezelf heel pragmatisch op. Ik word nu eenmaal niet beoordeeld op de toegankelijkheid van mijn artikelen, maar op hun kwaliteit en de impactfactoren van de tijdschriften waarin ze staan. Aangezien ik ervan overtuigd ben dat open access er toch wel gaat komen voor standaardtijdschriften, blijf ik nu vooral in goede tijdschriften publiceren. En dan betaal ik voorlopig maar extra om die artikelen vrij toegankelijk te maken.'

2.7 Normaalste zaak van de wereld

Foto: Mentje Dijkstra



Lude Franke (1980) is adjunct-hoogleraar systeemgenetica aan het Universitair Medisch Centrum Groningen.

De beweging naar open access is niet meer te stoppen.

‘Eerlijk gezegd verbaas ik me erover dat open-accesspubliceren überhaupt nog een punt van discussie is. In de levenswetenschappen is dit bij de meeste tijdschriften nu mogelijk en kunnen we dit via fondsen van NWO financieren. En dat geldt niet alleen in Nederland. De Amerikaanse National Institutes of Health en de Britse Medical Research Council en Wellcome Trust stellen nu zelfs open-accesspubliceren verplicht.

Sinds anderhalf jaar hebben we binnen de levenswetenschappen net zoiets als arXiv.org voor natuurkundigen en wiskundigen. Op het niet-commerciële bioRxiv.org kun je op dezelfde manier artikelen plaatsen, nog voordat ze zijn geaccepteerd bij een tijdschrift. Daar maak ik dan ook gretig gebruik van. In mijn vakgebied is snelheid essentieel, de concurrentie ligt op de loer. En op zo’n archief kun je iets *posten* meteen zodra je het hebt ontdekt. Andersom blijf je via dat archief ook op de hoogte van wat je concurrenten doen. Zo voorkom je dubbel werk.

Snelle ontwikkeling

Tot een half jaar geleden kon het nog weleens problemen opleveren als je een artikel indiende bij een tijdschrift terwijl het al beschikbaar was via bioRxiv.org. Sommige tijdschriften weigerden zo’n artikel dan nog in behandeling te nemen. Inmiddels zijn die ook allemaal om. Je ziet nu zelfs dat artikelen rechtstreeks vanaf dat archief worden geciteerd: men wacht de gepubliceerde versie niet eens meer af.

Voor veel van de huidige tijdschriften geldt dat de uitgevers niet heel veel toevoegen aan een artikel, omdat de redacteurs veelal collega-wetenschappers

zijn. In die gevallen zou je vrij gemakkelijk over kunnen gaan op een gratis onlineversie. De meeste tijdschriften uit de *Nature*-stal hebben echter wel een duidelijke toegevoegde waarde: redacteuren maken daar de teksten echt beter, en die tijdschriften steken veel tijd in het verfraaien van illustraties. Toch zien ook zij in dat een ander verdienmodel de toekomst heeft. Ik sprak onlangs een van hun redacteuren, en zij gaat nu onder de vlag van *Nature* een heel scala aan nieuwe open-accesstijdschriften opzetten.

Gidsland voor geesteswetenschappen

In mijn dagelijkse praktijk is open-accesspubliceren dus zeer gebruikelijk en is de discussie daarover misschien al wel een gepasseerd station. Maar ik begrijp dat het met name binnen alfa- en gammawetenschappen nog helemaal niet goed geregeld is en dat wetenschappers zich nu onder druk gezet voelen om te publiceren in open-accesstijdschriften die minder goed aangeschreven staan. Wat dat betreft vind ik het belangrijk dat Nederland zich op dit terrein als gidsland opwerpt. Want de beweging naar open access is volgens mij niet meer te stoppen.

Laat me dat illustreren met een voorbeeld: Onlangs verscheen er een frappante editorial in het *New England Journal of Medicine*, waarin de auteurs de term dataparasieten gebruikten voor mensen die onderzoeksgegevens van anderen hergebruiken. Vanuit de hele wereld werd er zo massaal negatief gereageerd op dat artikel, dat de auteurs zich genoodzaakt zagen hun excuses te maken. Dat is een teken aan de wand.'

2.8 Uitgevers lopen voorop, maar langzaam

Foto: Milette Raats



Janneke Gerards (1976) is hoogleraar Europees recht aan de Radboud Universiteit en lid van de KNAW.

Een open-accessverplichting betekent op dit moment dat je onderzoekers ontmoedigt om te publiceren over nationaal recht.

‘Binnen de rechtswetenschappen is open access voor zover ik weet totaal geen onderwerp van gesprek. Dat is echt problematisch, voor ons is die discussie juist zeer relevant. Rechtswetenschap hangt nauw samen met de rechtspraak. Wij schrijven veel wetenschappelijke commentaren en annotaties op rechterlijke uitspraken. Die zijn belangrijk voor praktijkjuristen. Maar ze verschijnen in gesloten tijdschriften en databanken. Voor een klein advocatenkantoor zijn abonnementen daarop veel te duur. Uitgevers beginnen dat probleem nu ook in te zien. Zij krijgen te maken met een teruglopend klantenbestand. En ze denken nu zelf na over andere verdienmodellen. Dat stelt alleen nog niet veel voor, verder dan borrelpraat gaat dat nog niet.

Vrijwel alle goede tijdschriften binnen mijn vakgebied zijn closed access, en bieden vooralsnog geen mogelijkheden om artikelen open access te maken. Daarnaast publiceren we veel in bundels, bijvoorbeeld bij Oxford of Cambridge University Press. Als een subsidieverstrekker per direct open-accesspubliceren verplicht stelt, heeft de betreffende onderzoeker dus een acuut probleem.

Nationale rechtsontwikkeling in gevaar

Nu valt daar wel enigszins omheen te werken. Ik zie steeds vaker dat onderzoekers pdf's van hun artikelen beschikbaar stellen via hun eigen website of via sites als Academia.com. Daarnaast bestaan er voor Engelstalige artikelen inmiddels online archieven waar je ongepubliceerde versies van je artikelen op kunt posten, zoals het Social Science Research Network (SSRN).

Voor Nederlandstalige artikelen over Nederlands recht heb je echter vrijwel geen mogelijkheden. Een open-accessverplichting betekent op dit moment dat

je onderzoekers ontmoedigt om te publiceren over nationaal recht. En dat is zeer onwenselijk voor de Nederlandse rechtsontwikkeling. Het lijkt me niet meer dan terecht dat onderzoeksfinanciers hier iets aan proberen te veranderen, bijvoorbeeld door met de betreffende uitgevers in gesprek te gaan.

In het geval van proefschriften hebben we te maken met een ander praktisch probleem. Promovendi zijn nu vaak al verplicht om hun proefschrift, dat in ons geval vaak een lijvige monografie is, meteen online beschikbaar te maken. Maar dan is er niemand meer te vinden die hun boek nog wil uitgeven. Waarom zou je ook, als iedereen het hele boek gratis van internet kan plukken?

Eerste stappen gezet

Toch beginnen er ook in ons vakgebied nu langzaam dingen te veranderen. Zo zit ik zelf in de redactieraad van een paar Nederlandstalige tijdschriften. Bij één daarvan hebben we meteen tijdens de oprichting met de uitgever afgesproken dat een half jaar na publicatie het complete tijdschrift gratis online beschikbaar komt. Bij een ander tijdschrift zijn we daar nu over aan het nadenken. Dat het open access wordt, is al vrij zeker. We zijn alleen nog in overleg of we daar dan nog een embargoperiode aan hangen en, zo ja, hoe lang.

Anders dan in andere vakgebieden, is er vanuit de rechtswetenschap nog nauwelijks beweging naar open access. Zolang wij zelf nog gewoon alle artikelen kunnen lezen, worden we zelden geconfronteerd met het feit dat onze kennis veel te veel binnen de muren van de universiteit blijft.'

2.9 Waarom zouden we dit willen?

Foto: Milette Raats



Wilhelm Huck (1970) is hoogleraar fysisch-organische chemie aan de Radboud Universiteit en lid van de KNAW.

Mijn onderzoek is nu ook niet geheim. Iedereen die dat wil kan van mij zo een kopie van mijn artikelen krijgen.

‘Open access moeten publiceren is wat mij betreft vooral een last. Als ik zelf moet betalen om een artikel te publiceren, voelt dat alsof ik een advertentie plaats. Het resultaat is dat ik minder zal publiceren, en bijvoorbeeld *invited reviews* ga weigeren. Ik kan mijn geld maar één keer uitgeven. Geld dat voor directe kosten van onderzoek bedoeld was, gaat dan deels naar commerciële uitgevers. Dat vind ik een slechte zaak.

Geen zinnige argumenten

Ik ben zeker niet tegen open access, maar ik heb nog geen enkel zinnig argument gehoord waarom we dit moeten willen. Dat de belastingbetaler mijn artikelen moet kunnen lezen om te zien wat er met zijn geld gebeurt, vind ik grote onzin. Ik heb echt niet de illusie dat mijn artikelen door anderen zullen worden gelezen dan nu. De meeste wetenschappelijke artikelen zijn geschreven voor vakgenoten, in een taal die leken niet begrijpen. Bovendien: mijn onderzoek is nu ook niet geheim. Iedereen die dat wil kan van mij zo een kopie van mijn artikelen krijgen.

Het argument dat een artikel vaker geciteerd wordt als het open access is, is totaal niet onderbouwd. Dat zal vooral zo zijn voor artikelen die nu nul keer worden geciteerd, en dat gaat dan naar één. Procentueel is dat natuurlijk gigantisch, maar de relevantie is nul. Voor de bladen waarin ik publiceer maakt het waarschijnlijk geen verschil.

Politieke keuze

Ik krijg het onaangename gevoel dat deze discussie nu vooral door de politiek wordt aangezwengeld in het kader van het “wetenschap-moet-nut-hebben”-sentiment. Wetenschappers worden nu afgeschilderd als mensen die van belastinggeld stiekem eigen hobbyprojectjes zitten te doen, terwijl we interessante en belangrijke vragen proberen te beantwoorden.

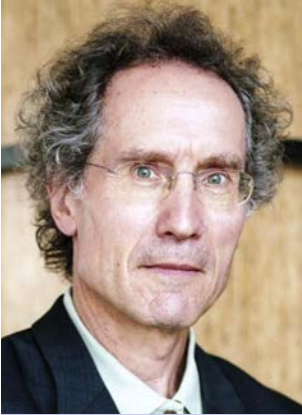
Wat mij betreft werkte het systeem met tijdschriftabonnementen prima. Al mijn vakgenoten kunnen mijn publicaties inzien, en ik kan alles lezen wat relevant is. Goede tijdschriften dienen een aantal functies. Zij groeperen en bundelen artikelen per vakgebied, en selecteren daar ook uit. Een uitgever fungeert als kwaliteitsstempel, er zit een solide peer-reviewproces achter. Dat systeem staat onder druk, maar is altijd nog beter dan niks. Daarnaast zorgt de reputatie van zo'n blad ervoor dat je community goed georganiseerd raakt.

Betalen per gedownload artikel

Inderdaad, sommige abonnementen zijn duur. Maar daar kun je de markt zijn werk laten doen. Als niemand meer wil betalen voor een tijdschrift dan houdt het vanzelf op te bestaan. Als je iets wilt veranderen, zou je beter kunnen kijken naar alternatieve verdienmodellen. Misschien moeten we een soort iTunes maken voor artikelen: je betaalt per artikel dat je downloadt. Niet die zestig dollar die je nu kwijt bent als je geen abonnement hebt, maar een euro of twee. De huidige situatie is een verslechtering voor de belastingbetaler. Die betaalt nu dubbel: aan abonnementen voor universiteiten, en aan publicatiekosten om artikelen vrij toegankelijk te maken. En uiteindelijk zijn we collectief meer kwijt aan alle publicatiekosten, dan aan de abonnementen die we nu betalen.'

2.10 Verkeerde weg

Foto: Hanneke Vriens – Bart Koetsier



Marinus van Ijendoorn (1952) is hoogleraar algemene en gezinspedagogiek aan de Universiteit Leiden en de Erasmus Universiteit Rotterdam en lid van de KNAW.

Je treft de zwakste schakel in het systeem, de onderzoeker, die geen keuze heeft en moet doen wat zijn onderzoeksfinancier hem opdraagt.

‘Ik ben fervent tegenstander van open access. Of in ieder geval van de route daarheen die men nu kiest. Nederland stelt zich op als gidsgland. Ik ben echter bang dat het gevolg wordt dat we over een paar jaar achteraan rijden in het peloton.

Dat een financier als NWO onderzoekers nu verplicht open access te publiceren is schadelijk, met name voor de impact en reputatie van jonge mensen. Ze worden nu gedwongen voor tweederangs tijdschriften te kiezen. En met die publicatielijst moeten ze dan de concurrentie om postdocposities aangaan met internationale collega’s. Je treft de zwakste schakel in het systeem: de onderzoeker, die geen keuze heeft en moet doen wat zijn financier hem opdraagt.

Tsunami aan tijdschriften

Er ontstaat momenteel een tsunami aan nieuwe open-access-tijdschriften. De afgelopen paar weken alleen heb ik van 88 volkomen onbekende tijdschriften verzoeken gekregen om bijdragen te leveren. Dat varieerde van uitnodigingen om *editor* of *associate editor* te worden tot verzoeken om een *brief report* te schrijven. Ze beloven allemaal dat ze binnen een paar dagen een volledige review kunnen doen. En van die 88 waren er maar 17 die überhaupt een *impactfactor* hadden.

Voor jonge onderzoekers wordt het volkomen onduidelijk welke tijdschriften welke kwaliteit hebben. En het is maar de vraag hoe lang al die nieuwe tijdschriften blijven bestaan. Voor hetzelfde geld publiceer je iets dat uiteindelijk op een kerkhof belandt. Publicatielijsten worden steeds nietszeggender. Zo kreeg ik onlangs een sollicitant met een publicatielijst die allemaal onbekende

titels bevatte. Het kost mij dan weer extra tijd om uit te zoeken of die artikelen wel iets voorstellen.

Ik ben bang dat we nu afstevenen op een amorf systeem waarin niemand meer zijn weg weet te vinden. Gerenommeerde tijdschriften zijn onmisbaar om het goede werk te scheiden van de bagger. En omdat mijn onderzoeksterrein zeer multidisciplinair is, heb ik de peer review nodig om zeker te weten dat een artikel ook qua methodologie goed in elkaar zit.

Sommige van die open-accesstijdschriften stellen bovendien als eis dat je meteen je databestand bijvoegt. Dat is voor mijn type onderzoek, dat draait om persoonlijke gegevens van mensen, lang niet altijd mogelijk. Ik heb te maken met een medisch-ethisch comité, en met zeer strenge privacywetgeving.

Begin in de VS

Als je open access echt een succes wilt maken, dan moet je beginnen bij de grote tijdschriften en bij de Noord-Amerikaanse universiteiten. Zolang die toonaangevende universiteiten gewoon het oude model blijven volgen, maakt het voor zo'n uitgever totaal niet uit als wij als Nederland of zelfs als Europa besluiten zijn bladen te boycotten. Wat mij betreft moeten we gaan voor een langere en wellicht ook moeizamere weg, die meer recht doet aan de manier waarop wetenschap werkt.'

2.11 Twee heel verschillende culturen

Foto: Richard Bank



Folgert Karsdorp (1983) is promovendus etnologie aan het Meertens Instituut van de KNAW en gelieerd aan de Radboud Universiteit.

Het heeft meer dan een jaar, meerdere bijeenkomsten, en gedoe met advocaten gekost om dat boek ook openbaar toegankelijk te maken.

‘Mijn onderzoek staat met één been in de *machine learning* en met het andere in de geesteswetenschappen. De verschillen in publicatiecultuur tussen die twee zijn groot. Binnen de machine learning is alles zoveel mogelijk open. Naast publicaties en data is het daar ook steeds gebruikelijker om softwarecode openbaar te maken. Die gemeenschap vindt dat wetenschap sneller vooruit komt als je voort kunt bouwen op het werk van anderen, en dat je daarom je onderzoek zoveel mogelijk openbaar beschikbaar moet stellen.

Binnen de geesteswetenschappen is alles veel meer gesloten. Belangrijke tijdschriften hanteren soms zelfs embargo’s van één of twee jaar als je alsnog een artikel open toegankelijk wilt maken. En open-accessalternatieven zijn er weinig. Om met mijn onderzoek toch aansluiting te vinden bij die gemeenschap, heb ik zelf ook een aantal artikelen in closed-access tijdschriften gepubliceerd.

Verschillende eisen aan artikel

Die tijdschriften hebben wel indruk op me gemaakt. Ze hanteren strakke processen, hebben snellere doorlooptijden dan verwacht en hebben substantiële verbeteringen opgeleverd ten opzichte van mijn eerste ingediende versie. Nu zijn de eisen die verschillende vakgebieden aan een artikel stellen ook heel verschillend. Gechargeerd: in *proceedings* van taaltechnologische conferenties is het vooral belangrijk dat de modelbeschrijvingen en bijbehorende resultaten helder zijn opgeschreven. Formules, tabellen en figuren vertellen vaak het grootste deel van je verhaal. Als dat wordt omlijst door niet het allerbeste Engels, is dat niet zo erg. In de geesteswetenschappen is het taalgebruik juist van cruciaal belang. Een goede redacteur zorgt ervoor dat je argumenten scherp geformuleerd zijn en dat de lijn van je betoog eenduidiger wordt. Daar heeft zo’n redacteur echt een meerwaarde.

Op dit moment zitten we wat open access betreft duidelijk in een overgangsfase. Dat levert voor onderzoekers soms onhandige situaties op. Zo heb ik onlangs een boekcontract gekregen bij Princeton University Press. Samen met twee collega's ga ik daar een handboek schrijven voor digitale geesteswetenschappen. Alles bij elkaar heeft het meer dan een jaar, meerdere bijeenkomsten, en gedoe met advocaten gekost om dat boek ook openbaar toegankelijk te maken.

Dat is een prachtig resultaat, waar ik zeker trots op ben. Maar die lange doorlooptijd brengt mij wel in de problemen. Binnenkort loopt mijn aanstelling af. Nu moet ik dat boek dus in mijn vrije tijd naast een andere baan gaan schrijven.

Verantwoordelijkheid voor wetenschap algemeen

Opvallend genoeg was het doorslaggevende argument voor de uitgever dat een van mijn collega-auteurs verplicht werd door zijn universiteit om open te publiceren. Dat sterkt mij in de gedachte dat verplichtingen opleggen de enige weg is om zaken in beweging te krijgen. Zo'n verplichting kan met name voor promovendi op de korte termijn schadelijk zijn. Wij hebben de traditionele bladen nog nodig om onszelf in de kijker te spelen. Maar ook als aio heb je in mijn optiek een verantwoordelijkheid voor de wetenschap in het algemeen, en moet je voor de langetermijnwinst gaan.'

2.12 Betere informatievoorziening

Foto: Studiozero / Hans van den Heuvel



Jan Kuiper (1987) is promovendus aquatische ecologie aan het Nederlands Instituut voor Ecologie (KNAW-NIOO) en gelieerd aan de Wageningen Universiteit.

Nieuwe tijdschriften bieden kansen voor onderzoekers uit zich ontwikkelende landen.

‘Mijn onderzoek heeft raakvlakken met grote maatschappelijke vraagstukken als klimaatverandering en afnemende biodiversiteit. Zoveel mogelijk mensen – of dat nu collega-wetenschappers zijn, journalisten, of politici – moeten daarom kennis kunnen nemen van mijn resultaten.

De helft van mijn huidige twaalf publicaties is dan ook openbaar toegankelijk. Het onderwerp en de doelgroep die ik wil bereiken bepalen in welk tijdschrift ik wil publiceren. Artikelen over waterkwaliteitsmetingen moeten toegankelijk zijn voor waterbeheerders, dus kies ik dan voor open access. Datzelfde geldt voor publicaties over ontwikkelde computermodellen, die een belangrijke rol kunnen spelen bij het verbeteren van de waterkwaliteit. Maar voor artikelen over meer fundamentele ecologische vraagstukken zoek ik vooral naar prestigieuze tijdschriften. Voor mijn verdere carrière in de wetenschap is op dat terrein de impactfactor nog bepalend.

Als je open-accesspubliceren echt wilt stimuleren, denk ik dat je de kwaliteit van een wetenschapper anders moet gaan beoordelen. Die beoordeling is nu nog teveel gericht op artikelen in een paar toonaangevende tijdschriften, terwijl je wat mij betreft bijvoorbeeld ook de maatschappelijke impact van een onderzoeker nadrukkelijk mee zou moeten wegen.

Orde in de chaos

Het is geweldig dat Nederland stevig onderhandelt met uitgevers. Maar de informatievoorziening daarover naar individuele wetenschappers kan beter. Ik ontdekte pas per toeval dat er al een voor mij zeer relevante deal is met Springer. Sowieso zie je als onderzoeker nu door de bomen het bos niet meer.

Er ontstaan zoveel nieuwe open-access tijdschriften, hoe moet ik weten welk tijdschrift kwalitatief goed is, met een betrouwbaar review proces en fatsoenlijke doorlooptijden? Het zou goed zijn als er één plek is waar je dit soort informatie kunt vinden.

Zelf werd ik onlangs door zo'n nieuw tijdschrift gevraagd om een artikel te reviewen. Omdat ik wel tijd had, vond ik het mooi om zo iets terug te kunnen doen voor de wetenschappelijke wereld. Maar het artikel had een aantal grote tekortkomingen, en ik heb geadviseerd het niet te plaatsen. Wie schetst mijn verbazing toen ik enkele weken later het betreffende tijdschrift onder ogen kreeg. Met datzelfde artikel in vrijwel ongeredigeerde vorm erin. Pas daarna ontdekte ik dat er zwarte lijsten bestaan, en dat het betreffende tijdschrift daar ook op stond.

Meer kennis beschikbaar

Toch zie ik ook positieve kanten aan die nieuwe tijdschriften. Ik denk bijvoorbeeld dat ze nieuwe kansen bieden voor onderzoekers uit zich ontwikkelende landen. Prestigieuze tijdschriften krijgen zoveel artikelen opgestuurd dat ze de beste eruit kunnen kiezen. Dat is mooi, maar het werpt ook een drempel op voor wetenschappers die hun onderzoek met minder geavanceerde apparatuur moeten doen. Op het gebied van biodiversiteitsverandering bestaat er bijvoorbeeld een grote blinde vlek voor Afrikaanse landen. Zolang het onderzoek van mijn collega's daar gedegen en betrouwbaar is, is het voor de wetenschap en de maatschappij alleen maar goed als we er meer over kunnen lezen.'

2.13 Waar betaal ik dat van?

Foto: Milette Raats



Hanneke van Laarhoven (1973) is hoogleraar translationele medische oncologie aan het Academisch Medisch Centrum Amsterdam en lid van De Jonge Akademie.

Dat is niet gesubsidieerd onderzoek. Maar als hij open access gaat publiceren, moet ik wel die paar duizend euro per artikel ergens vandaan schrapen.

‘In mijn vakgebied, de medische oncologie, zijn de meeste toptijdschriften nog niet open access. De volledig open-access tijdschriften die er zijn, hebben geen indrukwekkende impactfactor. En die is voor je carrière nu eenmaal heel belangrijk. Niet alleen voor het binnenhalen van persoonsgerichte subsidies, maar ook als je consortia wilt vormen, of bij de periodieke evaluatie van je benoeming. Er komt steeds meer druk op het hebben van een goede publicatielijst.

Mijn eigen publicaties zitten dan ook voor het overgrote deel achter een betaalmuur. Bij het kiezen van een tijdschrift kijk ik in eerste instantie bij welk tijdschrift het artikel het beste past, en wat de impactfactor ervan is. Of het uiteindelijke artikel dan wel of niet openbaar toegankelijk is, is daarbij geen belangrijke overweging.

Onbegrote kosten

Op dit moment ervaar ik een aantal belemmeringen bij het open-access publiceren. Naast het gebrek aan openbaar toegankelijke tijdschriften met een hoge impactfactor, liggen de problemen vooral op het financiële vlak. Mijn grootste onderzoeksfinancier verplicht mij de resulterende publicaties openbaar toegankelijk te maken. Maar de kosten daarvoor mag ik niet mee begroten. En die bedragen liggen vaak in de orde van grootte van 1500 tot 3000 euro. Dat haal ik niet zomaar ergens vandaan.

Dit probleem speelt nog meer bij onderzoek waar helemaal geen geld voor is. Ik heb hier bijvoorbeeld een collega die in zijn eigen tijd een grootschalige literatuurreview aan het doen is. Dat is niet-gesubsidieerd onderzoek. Maar als

hij open access gaat publiceren, moet ik wel die paar duizend euro per artikel ergens vandaan schrapen. Hoe dat moet in landen waar überhaupt geen of nauwelijks geld is voor onderzoek, is helemaal de vraag.

Betere toegang helpt wetenschap vooruit

In principe ben ik zeer voor open access. Overigens niet op de eerste plaats vanwege het standaard verantwoordingsargument. Ik heb echt niet de illusie dat mijn artikelen dan ineens door de achterburen gelezen zullen worden met het idee “Eens kijken wat Hanneke zoal uitspookt met ons belastinggeld”. Een belangrijkere overweging is voor mij dat open access de wetenschap als geheel vooruit helpt. Ik krijg nu met regelmaat mailtjes van collega’s die op PubMed een publicatie van mij hebben gezien, die ze niet kunnen lezen omdat ze geen abonnement hebben op dat specifieke tijdschrift. Dan stuur ik ze natuurlijk graag de pdf toe, maar het is wel vreemd dat het zo moet. Open access helpt de kennisverspreiding en daarmee de vooruitgang in de wetenschap.

Gezamenlijk onderhandelen

Wat mij betreft zouden de bestaande fatsoenlijke tijdschriften open access moeten worden, en zou er ergens een potje moeten zijn waaruit je de benodigde publicatiekosten kunt financieren. Zoals Nederlandse universiteiten nu onderhandelen met uitgevers over abonnementen, kunnen ze wellicht ook collectief onderhandelen over publicatiecontracten. En misschien moet je dat zelfs wel nog breder trekken, en als Europa met die uitgevers om tafel gaan zitten.’

2.14 Goede tijdschriften maken een artikel beter

Foto: Milette Raats



Johan van Leeuwen (1978) is hoogleraar wiskunde aan de Technische Universiteit Eindhoven en lid van De Jonge Akademie.

ArXiv.org is een handig archief, maar niet meer dan dat.

‘Kun je het in deze tijd van internet en sociale media nog maken om nieuwe kennis achter te houden? Op principiële gronden vind ik van niet. Neem geneeskundig onderzoek. Als je iets ontdekt hebt dat de werking van een medicijn kan verbeteren, dan is het bijna immoreel om die kennis voor jezelf te houden. En toch speelt open-accesspubliceren op dit moment voor mij nog geen grote rol. Ik hoor er wel steeds meer over; het wordt een steeds belangrijker onderwerp. Maar als ik moet kiezen waar ik een artikel ga indienen, doe ik dat voorlopig vooral op basis van de inhoud van het betreffende werk en de reputatie van het tijdschrift.

Openbaar toegankelijk via repository

Nu is het in mijn vakgebied ook niet zo moeilijk om artikelen vrij toegankelijk te publiceren. Er is al een aantal hele sterke tijdschriften die worden uitgegeven door niet-commerciële organisaties. Daarnaast staat vrijwel al mijn werk op arXiv.org, een Amerikaanse gratis online repository. ArXiv.org is handig en laagdrempelig. Mijn artikelen vallen daar binnen twee tot drie categorieën, waardoor ze sneller vindbaar zijn voor mijn collega’s dan in de pakweg tien verschillende tijdschriften waarin ze later verschijnen. En je kunt er verschillende versies op posten, zodat je ook nog dingen kunt aanpassen.

Toch moeten we arXiv.org niet romantiseren. Het is een archief, een database waarin je artikelen kunt opslaan en terug kunt vinden. Maar het is ook niet veel meer dan dat. Er zit geen redactie op en er vindt geen peer-reviewproces plaats.

Inhoudelijke redactie

Op dit moment gaat de discussie vooral over de te grote winsten die commerciële uitgevers maken. Dat zie ik ook wel, maar daarnaast vind ik dat we moeten oppassen dat we niet de goede kanten van bestaande bladen uit het oog verliezen. Een goed tijdschrift voegt zeker iets toe aan je artikel. Niet alleen door het in een mooie opmaak te gieten en je werk te promoten, maar zeker ook inhoudelijk. Er zijn genoeg tijdschriften waar niet alleen de referenten maar ook de redacteuren goede suggesties doen die je artikel verbeteren. Die ondersteuning vanuit de uitgevers van die tijdschriften vind ik heel waardevol, zolang het tegen een gepaste vergoeding gebeurt.

Er wordt nu vooral onderhandeld met uitgevers als Elsevier. En misschien is dat ook wel terecht gezien de Nederlandse wortels van dat bedrijf. Maar als je echt iets wilt veranderen, moet je volgens mij de grote wetenschappelijke genootschappen zoals de American Physical Society of INFORMS mee zien te krijgen. Dat zijn machtige organisaties die belangrijke bladen in handen hebben. En als zij kiezen voor een ander bekostigingsmodel, kunnen andere meer commerciële uitgevers dat wellicht volgen.'

2.15 Naar ware open science

Foto: Kevin Moerman



Elizabeth Moloney (1985) was tot voor kort postdoconderzoeker neurowetenschappen aan het Nederlands Herseninstituut (KNAW-NHI) en is nu postdoconderzoeker bij het McLean Hospital in Boston, Verenigde Staten.

Als wetenschap zich meer in de openbaarheid afspeelt, wordt het ook makkelijker om fouten of verkeerde beweringen te corrigeren.

‘Wetenschappelijke artikelen zoek en lees ik via internet. De kwaliteit van het onderzoek is voor mij veel belangrijker dan in welk tijdschrift het is gepubliceerd. Omdat artikelen digitaal te vinden zijn, vind ik gedrukte uitgaven eigenlijk overbodig. En het is ook niet meer van deze tijd dat je ervoor moet betalen als je zo’n artikel wilt lezen.

Alle wetenschappelijke resultaten zouden voor iedereen beschikbaar moeten zijn. Ze dienen immers een algemeen belang. Daarnaast ben ik er voorstander van dat het gehele proces van wetenschappelijk publiceren snel en transparant is. Het gesloten, vaak trage, en anonieme review proces van veel tijdschriften is dat niet. Zelf heb ik onlangs gepubliceerd in het open access tijdschrift *Frontiers in Neuroscience*. Op het uiteindelijke artikel staat keurig wie de referenten waren.

Wikipedia voor wetenschap

Waarom zou je je als referent ook moeten verschuilen? Wetenschap draait toch om kritiek leveren en kritiek ontvangen? Daar wordt het onderzoek alleen maar beter van. Sommige nieuwe publicatieplatforms zoals The Winnower, F1000, ScienceOpen, RIO en PubPub krijgen ook steeds meer een Wikipedia-achtige opzet. Een artikel is meteen online en direct open voor discussie en review. Het commentaar van de reviewers is ook in te zien.

Doordat de artikelen meteen te lezen zijn, versnel je de wetenschap. En door informatie zo open en eerlijk te delen, voed je het debat. Als wetenschap zich meer in de openbaarheid afspeelt, wordt het ook makkelijker om fouten of

verkeerde beweringen te corrigeren. En tot slot hoeft zo'n opzet niet veel te kosten.

Het grootste obstakel op de weg richting open-accesspubliceren is volgens mij de traditionele manier waarop we de kwaliteit van een wetenschapper beoordelen. We kijken minder naar de kwaliteit van de individuele artikelen van een wetenschapper en meer naar de impactfactoren van de tijdschriften waarin ze zijn gepubliceerd. Dat is om meerdere redenen onwenselijk. Bij een high-impacttijdschrift als *Nature* kom je pas binnen als je een hele grote en nieuwe ontdekking hebt gedaan. Maar de meeste wetenschap is incrementeel: je bouwt een klein stapje verder op het werk van je voorgangers. Daar moet ook plaats voor zijn.

Veel mogelijkheden

Ik vind het heel positief dat open access steeds meer prioriteit krijgt, en dat er steeds meer nieuwe open-accesspublicatieplatforms ontstaan. Ik heb het idee dat met name jongere mensen daar meer open voor staan, en dat oudere generaties meer hechten aan het traditionele model. Uiteindelijk hoop ik dat we uitkomen op een grootschalig open wetenschapsforum, met een transparant en volledig open-reviewproces. Voor wetenschap geldt wat mij betreft: hoe opener, hoe beter.'

2.16 Behoud het boek

Foto: Milo van de Pol



Irene van Renswoude (1967) is postdoctoraal onderzoeker vroegmiddeleeuwse geschiedenis aan het KNAW-instituut Huygens ING en geaffilieerd aan de Universiteit Utrecht.

Er zijn in mijn vakgebied maar weinig toptijdschriften, en in de beste mag je maar eens per tien jaar publiceren.

‘Open-accesspubliceren heeft veel voordelen. Je werk wordt beter en sneller gevonden, waardoor kennis zich sneller verspreidt. Daarnaast hoop ik dat het zorgt voor gelijke kansen voor onderzoekers, onafhankelijk van hun netwerk of de middelen die ze tot hun beschikking hebben. Maar dat zal afhangen van de financieringsmodellen die we hiervoor ontwikkelen. Er is een risico dat het uiteindelijk juist ongelijkheid in de hand werkt.

Nu nog weinig mogelijkheden

Op dit moment zijn er binnen mijn vakgebied nog niet veel internationale open-access tijdschriften. Eén daarvan is pas gestart, maar daar mag ik zelf helaas niet in publiceren omdat ik lid ben van de redactieraad. Tot voor kort was ik heel enthousiast over academia.edu om artikelen snel en breed te verspreiden. Maar ik kwam erachter dat ik het op een verkeerde manier gebruik. Dit soort onwetendheid kan eigenlijk niet. Als onderzoeker zou je je toch meer moeten verdiepen in de spelregels. Het zou fijn zijn als er een centrale plek was waar je meer informatie kunt vinden over voorwaarden voor en mogelijkheden tot open-accesspubliceren.

De ontwikkeling van nieuwe online magazines is in mijn vakgebied een uitkomst. Er zijn maar weinig toptijdschriften, en in de beste mag je maar eens per tien jaar publiceren. Daarnaast kunnen online tijdschriften de snelheid van publiceren aanzienlijk verhogen. Ik ben nu vaak afhankelijk van thematische bundels. Het duurt soms jaren voordat je artikel daarin verschijnt. Op het moment dat er eindelijk discussie over je onderzoek komt, ben je zelf allang weer ergens anders mee bezig.

Parallel met overgang naar schrift

Toch ben ik – ongefundeerd en irrationeel – bezorgd dat bij de overgang van op papier naar digitaal publiceren mijn rechten en belangen in gevaar zijn. Daarin zie ik een duidelijke parallel met een van mijn eigen onderzoeksonderwerpen: in de tijd dat men overging van een mondelinge naar een schriftelijke overlevering heerste er zo'n zelfde publicatieangst. Mensen hadden het idee "Als ik iets vertel, kan ik zien wat er met mijn informatie gebeurt. Maar als ik het op schrift stel en de wereld instuur, ben ik de controle kwijt."

Daarnaast ben en blij ik een sterk voorstander van gedrukte boeken. Je neemt kennis uit een boek anders op dan van een scherm. Door de fysieke activiteit van het lezen met een potlood in de hand en het maken van notities in de marge, sla ik kennis beter op.

In het verleden hebben we fouten gemaakt bij de transitie naar een nieuw medium. Zo gooide men na de uitvinding van de boekdrukkunst oude handschriften weg, met het idee dat die overbodig waren geworden. Nu weten we dat in die handschriften informatie besloten lag die een gedrukt boek niet prijsgeeft. Laten we in deze huidige overgang niet dezelfde fout maken. We moeten het nieuwe omarmen, maar tegelijkertijd het oude niet weggooien.'

2.17 Peer review is niet zaligmakend

Foto: Milette Raats



Diederik Roest (1977) is adjunct-hoogleraar snaarkosmologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en lid van De Jonge Akademie.

Ik vind het moeilijk om van de meeste tijdschriften de meerwaarde nog te zien.

‘De discussie over open-accesspubliceren is voor mijn dagelijks werk niet zo relevant. Zelf kijk ik nauwelijks nog tijdschriften in. Elke werkdag begin ik met het scannen van nieuwe artikelen op twee gratis online repositories. Binnen mijn relatief kleine vakgebied verschijnen daar elke ochtend zo’n twintig nieuwe artikelen, dat is nog wel bij te houden.

Gratis en actueel

Deze online publicatiedepots hebben verschillende voordelen boven reguliere tijdschriften. In de eerste plaats heb je veel sneller toegang tot de nieuwste informatie. Je hoeft niet te wachten op een tijdrovend reviewproces van een tijdschrift. Daarnaast krijg je heel snel een breed overzicht van waar iedereen mee bezig is. De artikelen zijn volledig open access: je kunt zowel gratis lezen als gratis publiceren. Op die manier subsidieer je geen uitgevers. En als je een artikel wilt teruglezen, hoef je je niet meer af te vragen in welk tijdschrift het ook alweer stond.

Ik vind het moeilijk om van de meeste tijdschriften de meerwaarde nog te zien. De echte toptijdschriften hebben wat mij betreft wel een duidelijke functie: artikelen die daarin staan hebben een strenge selectie ondergaan, niet alleen op kwaliteit, maar ook op relevantie voor een breder publiek. Dat is voor mijzelf ook handig als ik snel overzicht wil krijgen van wat er binnen andere vakgebieden speelt. De rol van vakgebied-specifieke tijdschriften is echter veel minder duidelijk. Binnen mijn vakgebied zijn er misschien drie tijdschriften waar je standaard solide onderzoek in vindt, terwijl onderzoek in lager gewaardeerde tijdschriften niet altijd koosjer blijkt.

Rammelende reviews

Het enige wat je zou missen als je alleen maar publiceert op open repositories, is de peer review. Maar volgens mij is die zelden echt nodig, goede artikelen komen toch wel bovendien. En hoewel peer review op zich een sterk punt is van de wetenschap, is het systeem zeker niet zaligmakend. Het is heel tijdrovend. Je ziet dat een referent er ook lang niet altijd zijn hele ziel en zaligheid in steekt. Soms wordt iets goedgekeurd dat later toch niet correct blijkt te zijn. En er spelen ook politieke processen mee. Soms krijg je niet meer dan een opmerking als “interessant artikel, maar ik mis nog een referentie naar die en die”. Dan weet je bovendien meteen wie je referent was.

Op dit moment publiceren de meeste van mijn collega's alsnog in tijdschriften, al hebben ze hun artikelen ook al op *preprintservers* gezet. Dat heeft vooral te maken met impactfactoren. Als je solliciteert, moet je met een peer-reviewed publicatielijst komen. Dertig artikelen op een open repository worden nu nog niet geaccepteerd. Je zou de kwaliteit van een wetenschapper op andere manieren moeten kunnen beoordelen. Dat vind ik overigens niet alleen van belang om open-accesspubliceren te stimuleren. Maar die impactfactoren maken het ook moeilijk om verschillende disciplines met elkaar te vergelijken. Een publicatie in *Nature of Science* levert een gigantische impactfactor op. Als je in een niche werkt die minder snel in die bladen komt, lig je meteen mijlenver achter.'

2.18 Zichzelf in stand houdend principe

Foto: Milette Raats



Alexander Sack (1972) is hoogleraar cognitieve neurowetenschappen aan de Universiteit Maastricht en lid van De Jonge Akademie.

Het komt zelfs voor dat ik mijn eigen artikel in de gepubliceerde vorm niet heb, omdat mijn universiteit geen abonnement heeft op het betreffende tijdschrift.

‘Hoewel het belang van de impactfactor van tijdschriften wel lijkt te veranderen door de huidige discussies over open-accesspubliceren, zie ik in de praktijk dat je carrière nog steeds afhangt van de impactfactoren van je publicaties. Dat is een zichzelf in stand houdend principe. Wetenschappelijk onderzoek is een competitief systeem. In het huidige financieringsklimaat, waarin je het vooral van de tweede geldstroom moet hebben, wordt die competitie steeds sterker. Je bent vooral aan het rennen van de ene naar de ander subsidie. Om die binnen te slepen, moet je zoveel mogelijk publiceren. Ik vraag me weleens af of we inmiddels niet meer artikelen produceren dan kennis.

Cirkel van belastinggeld

Toen ik hoogleraar werd bedacht ik me pas dat het hele idee van publicaties achter betaalmuren best vreemd is. Mijn salaris wordt betaald van belastinggeld, evenals mijn onderzoek. Als ik erover wil publiceren, steek ik veel tijd in het schrijven van de tekst en het maken van bijbehorende afbeeldingen. De kwaliteitscontrole doen mijn collega-wetenschappers in tijd die meestal ook is betaald met publiek geld. En vervolgens moet ik dan betalen om het te mogen publiceren, of moeten zij betalen om het te kunnen lezen. Het komt zelfs voor dat ik mijn eigen artikel in de gepubliceerde vorm niet heb, omdat mijn universiteit geen abonnement heeft op het betreffende tijdschrift. Dat is bizar.

Meer gelezen en geciteerd

Het merendeel van mijn publicaties is nu nog closed access, simpelweg omdat de hoogst aangeschreven tijdschriften in mijn vakgebied nog met abonnementen werken. In sommige gevallen maak ik zelf van een closed-accesspublicatie

een open-accessversie, als het tijdschrift me dat aanbiedt. De kosten daarvan betaal ik uit mijn persoonlijke hoogleraarsbudget. Deels doe ik dat dan vanwege het belastinggeldargument, maar deels ook uit egoïstische motieven. Ik wil dat mijn artikelen gelezen en geciteerd worden. Als ze openbaar toegankelijk zijn, wordt die kans daarop groter.

In mijn vakgebied bestaan er al wel enkele volledig open-access tijdschriften, maar de kwaliteit daarvan laat nog te wensen over. Zelf heb ik een tijdje in de redactieraad van zo'n tijdschrift gezeten. Ik ben daar toen uitgestapt. De drempel om te publiceren werd veel te laag. Er was sprake van een inflatie aan aangeboden artikelen van een bijzonder wisselende kwaliteit. Als je nieuwe volledig open-access tijdschriften wilt gaan oprichten, moet je er goed over nadenken hoe je de kwaliteit ervan kunt garanderen.

Cultuurverandering

Voordat we succesvol kunnen overstappen op andere publicatiemodellen, moeten we eerst binnen de wetenschap zelf de cultuur veranderen. In plaats van wetenschappers puur te beoordelen op de impactfactor van hun artikelen, zou je bijvoorbeeld ook de toegankelijkheid van die artikelen kunnen meenemen. Op dit moment zijn voor individuele wetenschappers de barrières nog te hoog om anders te gaan werken. Stel dat ik nu als individu closed-access tijdschriften ga boycotten, dan schaadt dat mijn carrière. Zo houden we de huidige situatie dus samen in stand.'

2.19 Maatwerk nodig

Foto: Martin van Welzen



Rombert Stapel (1983) is postdoc geschiedenis aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (KNAW-IISG).

Elk type publicatie heeft zijn eigen snelheid en lezerspubliek. Daar horen dan ook andere regels rondom open access bij.

‘Processen rondom open access moeten meer worden gestroomlijnd. Dat is zowel in het belang van de onderzoekers als van het lezerspubliek. Op dit moment is er een wirwar van regels en mogelijkheden. Geef wetenschappers duidelijkheid: dit is wat we nastreven, zo kun je dat doen, en hier kun je het van betalen. Het is nu zo’n chaos dat ik onlangs zelf met een uitgever om tafel ben gaan zitten om te regelen dat mijn artikel na een embargoperiode van 24 maanden vrij toegankelijk wordt voor iedereen. Dat was best leuk en leerzaam, maar één keer is genoeg. Ik vind dat we dit soort afspraken op hoger niveau moeten uitonderhandelen, bijvoorbeeld via de VSNU of de KNAW.

Verskillende publicatieculturen

Dat is overigens geen simpele zaak. Er is maatwerk nodig. Binnen de geschiedenis gaan artikelen lang mee, ze verliezen minder snel hun waarde dan in sommige exacte vakken. In mijn vakgebied zie je meestal pas na jaren de grootste piek in het aantal citaties. Daarnaast publiceren we niet alleen artikelen, maar ook bundels en boeken. En elk type publicatie heeft zijn eigen snelheid en lezerspubliek. Daar horen dan ook andere regels rondom open access bij wat mij betreft.

Sommige van mijn artikelen in bundels zijn door een ruimhartige uitgever uit eigen beweging grotendeels op Google Books gezet. Meestal laten ze dan een paar pagina’s weg, maar het merendeel kun je alsnog wel lezen. Dat is echter nog geen standaardpraktijk. Eerder werkte ik bij de Fryske Akademy. Daar heeft men een aantal jaar geleden alle boeken en artikelen gescand en online beschikbaar gemaakt. Maar of dat helemaal volgens de regels was, weet ik niet.

Het IISG dringt er bij zijn onderzoekers op aan om zoveel mogelijk publicaties en data open access te maken. Maar er is voor zover ik weet geen speciaal budget beschikbaar om publicatiekosten uit te betalen. Soms kun je dat uit projectbudgetten financieren, maar zo niet, dan moet je het anders zien op te lossen.

Breder podium

Dat je moet betalen om je eigen werk te publiceren voelt sowieso heel onnatuurlijk. Maar ik vind het wel nodig dat we hier als rijk land moeite voor doen. Ik werk zelf nu bijvoorbeeld aan een groot internationaal project, en merk dat mijn Zuid-Europese en niet-westerse collega's veel minder toegang tot de literatuur hebben dan wij. Voor ons is het niet moeilijk: voor vijftien euro ben je lid van de Koninklijke Bibliotheek, en kun je alles lezen.

Als wetenschapper wil ik met mijn werk een zo groot mogelijk publiek bereiken. Met de huidige praktijk van closed access sluit je met name armere landen uit van toegang tot je kennis. Daarmee houdt je ook wegen naar samenwerking gesloten. Wat mij betreft kan het geen kwaad dat we als Nederland hierin voorop lopen. Door onze kennis openbaar beschikbaar te maken, bieden we het Nederlandse onderzoek een veel groter podium.'

2.20 Regel het netjes

Foto: Henk Thomas



Martin Stokhof (1950) is hoogleraar taal filosofie aan de Universiteit van Amsterdam en lid van de KNAW.

Een praktisch probleem waar je zelden over hoort, is dat van derden als rechthebbenden.

‘Zolang ik me kan herinneren zetten onderzoekers binnen mijn vakgebied alle artikelen gewoon op hun eigen websites. Meestal zonder de definitieve opmaak van het tijdschrift, maar verder zijn het woordelijk dezelfde versies. De tijd tussen het schrijven van een artikel en de daadwerkelijke publicatie op papier is gewoon te lang, dat kan soms wel een jaar duren.

In de huidige digitale tijd is een artikel altijd wel ergens op internet te vinden. Er zijn zelfs illegale sites waar je complete boeken kunt downloaden. Ik denk dat we mee moeten gaan met deze realiteit. Als alles toch al de facto open access is, regel dat dan ook gewoon netjes.

Rechten op afbeeldingen

Vanuit mijn functie als voorzitter van de ERC-werkgroep open access merk ik wel dat er grote verschillen bestaan tussen de verschillende vakgebieden. Een praktisch probleem waar je zelden over hoort, is dat van derden als rechthebbenden. Neem kunsthistorici die schilderijen onderzoeken. Je mag afbeeldingen daarvan alleen gebruiken met toestemming van de eigenaar. Sommige van die musea leven deels van inkomsten uit publicatierechten. Zij gaan er niet zomaar mee akkoord dat je hun afbeelding in een openbaar toegankelijk document zet. Voor de betreffende wetenschappers betekent dat een groot probleem als zij verplicht worden open access te publiceren. Zo’n onderzoeker moet dan gaan uitzoeken wie welke rechten heeft, en moet over elke afzonderlijke afbeelding gaan onderhandelen over openbare toegang. Dat is zeker voor boeken niet te doen.

Kloof tussen arm en rijk

Desondanks denk ik dat verplichten nodig is om open access een succes te maken. Tegelijk moet je onderzoekers daarin zoveel mogelijk ondersteunen. Collectieve onderhandelingen met uitgevers helpen daarbij. Dat brengt me echter wel op een ander onderbelicht feit in de huidige discussie: Met die onderhandelingen zijn vooral onze eigen onderzoekers goed af. Maar voor wetenschappers uit armere gebieden lost het niks op. Zeker als publiceren in high-impacttijdschriften meer kost dan in andere bestaat het gevaar dat de kloof tussen arm en rijk alleen maar groter wordt.

Organisaties als KNAW, NWO en VSNU zouden sowieso de hybride modellen moeten afwijzen. Je bent dan twee keer diezelfde uitgever aan het betalen. Daarnaast moeten ze initiatieven van wetenschappers steunen. Ik denk bijvoorbeeld aan de redacteurs van het commerciële tijdschrift *Lingua*, die afgelopen najaar collectief opstapten en een eigen open-accesstijdschrift zijn begonnen.

Tot slot vind ik dat landelijke organisaties uitgebreide voorlichting moeten geven over praktische zaken als welke licenties er zijn en wat je het beste kunt kiezen. Open access is een politiek ingezette ontwikkeling, die zodanige praktische implicaties kan hebben voor individuele onderzoekers dat ze er radeloos van worden. We moeten de komende jaren samen ontdekken welke problemen het oplevert, en hoe we die het beste kunnen oplossen. Dat open access de toekomst heeft, staat voor mij echter vast.'

2.21 Wees realistisch, ga eerst voor *green*

Foto: Miletta Raats



Rens Vliegthart (1980) is hoogleraar media en samenleving aan de Universiteit van Amsterdam en lid van De Jonge Akademie.

Green access is veel makkelijker en sneller te realiseren.

‘Het is een prima zaak dat Nederland ambities heeft rondom open-accesspubliceren. En ik ben er een groot voorstander van dat uiteindelijk alle artikelen open toegankelijk zijn. Maar ik vraag me wel af of we niet te snel willen. Het moet niet zo zijn dat Nederlandse wetenschappers op enig moment niet meer mogen publiceren in bepaalde hoog aangeschreven tijdschriften, omdat deze geen mogelijkheden bieden om artikelen open access te maken. Dan bewijs je de Nederlandse wetenschap zeker geen dienst.

Makkelijker te realiseren

Wat mij betreft zouden we eerst moeten gaan voor green access. Dan zijn al onze artikelen alsnog gratis voor iedereen te lezen, alleen vind je ze dan niet in een tijdschrift maar in een online archief. Dat is veel makkelijker en sneller te realiseren. Veel uitgevers zijn er nu al mee akkoord dat je je artikelen in zo’n archief zet, al leggen ze dan vaak nog wel een ongewenst embargo op.

Binnen mijn universiteit hebben we UvA-DARE. De beheerders daarvan gaan steeds actiever op zoek naar UvA-publicaties en benaderen mij met regelmaat om nieuwe artikelen toe te kunnen voegen. Dat is voor mij als onderzoeker relatief laagdrempelig. Ik weet alleen niet goed hoeveel mensen daar daadwerkelijk artikelen uit opvragen. Misschien zouden we zoiets wel landelijk moeten organiseren, zoals je DANS (het KNAW-instituut voor Data Archiving and Networked Services, red.) hebt voor open data. De vraag is dan wel wie zo’n archief gaat betalen en beheren.

Om over te kunnen gaan naar een volledig open-accesspublicatiemodel moeten alle wetenschappers wereldwijd de huidige praktijk van uitgeverijen niet meer accepteren. Of we moeten eigen tijdschriften gaan uitgeven. Dat laatste zie ik

niet gebeuren, ik maak zelf nu al te weinig tijd om op mijn eigen website mijn publicatielijst bij te houden.

Ontsluit kennis voor beleidsmakers

Persoonlijk verwacht ik niet dat zoveel mensen buiten de wetenschap mijn publicaties gaan lezen als ze gratis toegankelijk zijn voor iedereen. Toch vind ik wel dat iedereen erbij zou moeten kunnen. Ik denk dan bijvoorbeeld aan oud-studenten die bij adviesbureaus of in beleidsbanen werken, of aan beleidsmedewerkers bij ministeries die zich willen verdiepen in de laatste stand van zaken in mijn vakgebied. Daarnaast krijg ik weleens mailtjes van collega-wetenschappers uit niet-westerse landen zoals India, Iran of Pakistan met het verzoek om een artikel toe te sturen. Daar heeft men gewoon te weinig geld om al die abonnementen te betalen.

Van mijn eigen artikelen is op dit moment het merendeel closed access. Ik heb nog geen onderzoeksfinanciering waarvoor open access verplicht is, en ook geen budgetten waarvan ik publicatiekosten zou kunnen betalen. Eerlijk gezegd loop ik er nu dan ook niet hard voor.

Wel hebben we binnen het bestuur van ons onderzoeksinstituut onlangs besloten dat open-accesspubliceren mogelijk moet zijn voor mensen die dat willen. We hebben daar een klein budget voor vrijgemaakt. Geïnteresseerden moeten dan wel goed kunnen motiveren waarom juist hun artikel het daarvoor benodigde geld waard is.'

3. EPILOOG

Open-accesspubliceren volgens de wetenschap: Lovenswaardig, maar niet altijd makkelijk

‘De beweging richting open access is niet meer te stoppen,’ zegt statistisch geneticus Lude Franke in dit boekje. En dat moeten we ook niet willen, vindt de meerderheid van de 21 onderzoekers die hier aan het woord komen over open-accesspubliceren. Dat betekent echter niet dat het volledig toegankelijk maken van publicaties voor iedere onderzoeker even makkelijk te realiseren is.

Waarom open access?

De meeste ondervraagden vinden het vreemd en principieel onjuist dat kennis die is verkregen met belastinggeld alleen toegankelijk is als je ervoor betaalt. Ook buiten de wetenschap zou academische kennis beschikbaar moeten zijn voor wie dat wil. De onderzoekers noemen met name onderzoekers, beleidsmakers en professionals in gezondheidszorg, rechtspraak en onderwijs als doelgroepen die moeten kunnen profiteren van de nieuwste wetenschappelijke inzichten.

Of je met open-accesspubliceren dat doel ook bereikt, wordt echter wel betwist. Zo betoogt sociologe Ellen Dingemans: ‘Ik vind dat we als wetenschappers de taak hebben om onze kennis te vertalen naar de maatschappij. Dat gaat verder dan je artikelen vrij beschikbaar maken.’ En scheikundige Wilhelm Huck ziet niet zo snel wat open gepubliceerde artikelen veranderen ten opzichte van de huidige gang van zaken: ‘Mijn onderzoek is nu ook niet geheim. Iedereen die dat wil kan van mij zo een kopie van mijn artikelen krijgen.’

Een tweede belangrijke reden die wordt genoemd om open-accesspubliceren te stimuleren, is dat het de wetenschap als geheel sneller vooruit helpt. Men heeft het gevoel dat je met je onderzoek een breder lezerspubliek bereikt als je artikelen openbaar beschikbaar zijn. Die ervaring had geschiedkundige Ashkan Ashkpour in ieder geval wel toen hij één van zijn artikelen in een gesloten tijdschrift open access maakte: 'Zodra mijn artikel achter de betaalmuur vandaan kwam, werd het duidelijk breder gelezen en geciteerd.'

Tot slot hoopt men dat de overgang naar open-accesspubliceren ook de kloof tussen arm en rijk kleiner maakt. 'Ik krijg weleens mailtjes van collega-wetenschappers uit niet-westerse landen zoals India, Iran of Pakistan met het verzoek om een artikel toe te sturen. Daar heeft men gewoon te weinig geld om al die abonnementen te betalen,' vertelt mediaonderzoeker Rens Vliegthart.

Hoe realiseren?

Hoewel het merendeel van de ondervraagden dus het einddoel onderstreept, is men het er niet altijd mee eens welke route je richting volledig open-accesspubliceren zou moeten kiezen. 'Verplichten is de enige manier om zaken in beweging te krijgen,' vindt etnoloog Folgert Karsdorp. 'Dat een financier als NWO-onderzoekers nu verplicht open access te publiceren is schadelijk, met name voor de impact en reputatie van jonge mensen,' brengt pedagoog Marinus van IJzendoorn daar echter tegenin. 'Een beginnend wetenschapper kan het risico niet nemen om voor zo'n open-access tijdschrift zonder gevestigde reputatie te kiezen,' voelt promovendus Ashkan Ashkpour. En daarom publiceert hij, zoals het merendeel van de hier ondervraagde onderzoekers, voorlopig in de veelal gesloten toptijdschriften in zijn veld. Overigens geeft een aantal van de ondervraagden aan deze gesloten publicaties vervolgens door betaling van een vaak behoorlijk bedrag alsnog open access te maken.

Publicatiekosten

Die publicatiekosten worden door velen als een belangrijke belemmering gezien om meer open access te publiceren. Zo geeft een aantal onderzoekers aan op dit moment geen budget te hebben om de vaak hoge bijdragen te betalen. Daarnaast werpen deze publicatiekosten ook ongewenste drempels op voor onderzoekers in minder kapitaalkrachtige groepen of landen, zegt taalfilosoof Martin Stokhof: 'Zeker als publiceren in high-impacttijdschriften meer kost dan in andere, bestaat het gevaar dat de kloof tussen arm en rijk alleen maar groter wordt.'

Sommige onderzoekers uiten principiële bezwaren tegen publicatiekosten. ‘Mijn salaris wordt betaald van belastinggeld, evenals mijn onderzoek. Als ik erover wil publiceren, steek ik veel tijd in het schrijven van de tekst en het maken van bijbehorende afbeeldingen. De kwaliteitscontrole doen mijn collega-wetenschappers in tijd die meestal ook is betaald met publiek geld. En vervolgens moet ik dan betalen om het te mogen publiceren,’ verduidelijkt neurowetenschapper Alexander Sack de kronkel in dit systeem. Wilhelm Huck is zelfs mordicus tegen: ‘Als ik zelf moet betalen om een artikel te publiceren, voelt dat alsof ik een advertentie plaats. De huidige situatie is bovendien een verslechtering voor de belastingbetaler. Die betaalt nu dubbel: aan abonnee-menten voor universiteiten, en aan publicatiekosten om artikelen vrij toegankelijk te maken. En uiteindelijk zijn we collectief meer kwijt aan alle publicatiekosten, dan aan de abonnementen die we nu betalen.’

Oncoloog Hanneke van Laarhoven loopt tegen een praktisch probleem aan: ‘Mijn onderzoeksfinancier verplicht mij al mijn artikelen open access te publi-ceren. Maar ik mag de kosten daarvoor niet opvoeren.’ En zelfs als er budget is, kunnen er nog onverwachte situaties ontstaan, illustreert gezondheidspsycho-loog Andre Evers met een anekdote: ‘Ik heb onlangs een Vidi-project afgerond. Aan het einde van zo’n project zijn er veel publicaties. Maar het project is financieel afgesloten, waardoor ik nu de verschuldigde publicatiekosten niet meer kan declareren.’ Ook als er wel budget is, weten onderzoekers het nog niet te vinden, vertelt Ashkan Ashkpour uit eigen ervaring.

Praktische belemmeringen

Naast de publicatiekosten ervaren onderzoekers op dit moment nog een aantal andere belemmeringen bij het open-accesspubliceren. In sommige vakgebieden zijn er nog geen of te weinig open-accessinitiatieven, zoals Janneke Gerards vertelt over de rechtswetenschappen. Er is een gebrek aan standaardisatie, meldt Andrea Evers, waardoor je voor elk tijdschrift opnieuw moet uitzoeken aan welke voorwaarden je moet voldoen. Onderhandelen met een uitgever kost teveel tijd van individuele onderzoekers, zegt geschiedkundige Rombert Stapel op basis van zijn eigen ervaring: ‘Zo’n onderhandeling is best leuk en leerzaam, maar één keer is genoeg.’ En voor Folgert Karsdorp resulteerde de meer dan een jaar durende onderhandelingen over de toegankelijkheid van zijn nog te schrijven boek erin dat zijn aanstelling inmiddels is afgelopen, en dat hij dat boek nu in de avonduren naast een andere baan moet gaan schrijven.

Daarnaast hebben sommige onderzoekers te maken met juridische belem-meringen, omdat zij zelf geen eigenaar zijn van alle inhoud uit hun publicatie,

merkt Martin Stokhof op: 'Neem kunsthistorici die schilderijen onderzoeken. Je mag afbeeldingen daarvan alleen gebruiken met toestemming van de eigenaar. Als een publicatie open access moet worden, moet zo'n onderzoeker gaan uitzoeken wie welke rechten heeft, en over elke afzonderlijke afbeelding gaan onderhandelen over openbare toegang. Dat is zeker voor boeken niet te doen.'

Een ander praktisch probleem doemt op voor aio's die promoveren op een monografie, vertelt Janneke Gerards: als zo'n proefschrift al gratis te downloaden is van de universiteitswebsite, gaat geen uitgever daar nog een gedrukt boek van maken.

Opkomst nieuwe tijdschriften

Op dit moment zien onderzoekers een veelheid aan nieuwe open-access-tijdschriften ontstaan. Waar de één dat als een gewenste ontwikkeling ziet, ziet de ander door de bomen het bos niet meer: 'Wat mij betreft hebben we geen uitgevers nodig. Als we willen, kunnen wij prima zelf eigen tijdschriften beginnen. De digitale revolutie ligt al achter ons, zoveel personeel heb je er niet meer voor nodig,' vindt taaltechnoloog Antal van den Bosch. 'Ik denk dat die nieuwe tijdschriften nieuwe kansen bieden voor onderzoekers uit zich ontwikkelende landen. Prestigieuze tijdschriften krijgen zoveel artikelen opgestuurd dat ze de beste eruit kunnen kiezen. Dat is mooi, maar het werpt ook een drempel op voor wetenschappers die hun onderzoek met minder geavanceerde apparatuur moeten doen,' zegt aquatisch ecooloog Jan Kuiper. Geschiedkundige Irene van Renswoude ziet vooraan ook vooral positieve kanten: 'De ontwikkeling van nieuwe online magazines is in mijn vakgebied een uitkomst. Er zijn maar weinig toptijdschriften, en in de beste mag je maar eens per tien jaar publiceren.'

Tegelijk wordt het aanbod aan tijdschriften steeds onoverzichtelijker, betoogt Marinus van IJzendoorn, die zelf dit jaar binnen enkele weken van 88 nieuwe tijdschriften verzoeken kreeg om bijdragen te leveren. 'Voor jonge onderzoekers wordt het volkomen onduidelijk welke tijdschriften welke kwaliteit hebben. Publicatielijsten worden steeds nietszeggender. Zo kreeg ik onlangs een sollicitant met een publicatielijst die allemaal onbekende titels bevatte. Het kost mij dan weer extra tijd om uit te zoeken of die artikelen wel iets voorstellen.'

Online archieven

Als het publiceren in een open access (of hybride) tijdschrift niet mogelijk is, is een alternatief voor deze golden-accessroute de green-accessoptie: het beschikbaar maken van een versie van je artikel via een online repository. Op dit gebied

zijn de mogelijkheden en verschillen tussen vakgebieden enorm. Natuurkundigen, wiskundigen en informatici werken al sinds jaar en dag met het door een Amerikaanse universiteit gehoste arXiv.org. Dat werkt prima, geven de betrokkenen aan, hoewel iedereen het wel anders gebruikt. Zo kijkt snaartheoreticus Diederik Roest vrijwel geen vaktijdschrift meer in, en start elke dag met het doorlezen van nieuwe artikelen op twee van dit soort repositories. 'Je hoeft niet te wachten op een tijdrovend reviewproces van een tijdschrift. En als je een artikel wilt teruglezen, hoef je je niet meer af te vragen in welk tijdschrift het ook alweer stond.' Wiskundige Johan van Leeuwen vindt het ook een mooie uitvinding, maar plaatst wel een kanttekening: 'We moeten arXiv.org niet romantiseren. Het is een archief, een database waarin je artikelen kunt opslaan en terug kunt vinden. Maar het is ook niet veel meer dan dat. Er zit geen redactie op en er vindt geen peer-reviewproces plaats.' Dat beaamt ook nanotechnoloog Alexander Brinkman: 'Een repository als arXiv.org zal de traditionele tijdschriften nooit kunnen vervangen. In principe kan iedereen alles op zo'n online omgeving plaatsen. Je hebt dus geen filter die het goede werk van het slechte onderscheidt.' Dat laatste ziet informaticus Jan Bergstra juist als voordeel: 'Nu is het filter van collega's in de tijdschriften nog te zeer beslissend voor publicatie, en is er vrijwel geen ruimte meer voor onderzoek dat niet per se top is, maar gewoon gedegen werk.'

Ook in de levenswetenschappen bestaat er sinds kort zo'n archief (bioRxiv.org), waar gretig gebruik van wordt gemaakt, vertelt Lude Franke: 'In mijn vakgebied is snelheid essentieel, de concurrentie ligt op de loer. En op zo'n archief kun je iets *posten* meteen zodra je het hebt ontdekt. Andersom blijf je via dat archief ook op de hoogte van wat je concurrenten doen. Zo voorkom je dubbel werk.' Elizabeth Moloney zou zelfs nog een stap verder willen gaan, en pleit voor een volledig open wetenschapsforum, waar het hele wetenschappelijke publicatieproces open en transparant te volgen is: 'Sommige nieuwe publicatieplatforms krijgen steeds meer een Wikipedia-achtige opzet. Een artikel is meteen online en direct open voor discussie en review. Het commentaar van de reviewers is ook in te zien. Doordat de artikelen meteen te lezen zijn, versnel je de wetenschap. En door informatie zo open en eerlijk te delen, voed je het debat.'

Janneke Gerards wijst echter op de risico's als je je verlaat op dit soort internationale online archieven: 'Inmiddels bestaan er voor Engelstalige artikelen online archieven waar je ongepubliceerde versies van je artikelen op kunt posten, zoals het Social Science Research Network (SSRN). Voor Nederlandstalige artikelen over Nederlands recht heb je echter vrijwel geen mogelijkheden. Een open-accessverplichting betekent op dit moment dat je onderzoekers ontmoedigt om te publiceren over nationaal recht.'

Anders beoordelen

Voor veel onderzoekers bestaat er een duidelijke verbinding tussen de haalbaarheid van open-accesspubliceren en de manier waarop wetenschappers worden beoordeeld. In de meeste vakgebieden is het de impactfactor van de tijdschriften waarin iemand publiceert en niet zozeer de kwaliteit van iemands afzonderlijke artikelen wat het verdere verloop van een wetenschappelijke carrière bepaalt. En die impactfactoren zijn tot nu toe nog vaak het hoogst bij de traditionele, veelal nog gesloten, tijdschriften. Je zou die kwaliteit anders moeten meten, betogen meerderde van de geïnterviewden. Kijk naar het aantal daadwerkelijke citaties, neem de maatschappelijke impact mee, of beoordeel ook op het percentage open-accessartikelen. Dan trek je de individuele onderzoekers weg uit de wurggreep van de gesloten tijdschriften.

Publicatieculturen

Een boodschap die de meeste onderzoekers impliciet dan wel expliciet geven, is dat beleidmakers rekening moeten houden met het verschil in publicatieculturen in verschillende vakgebieden. De houdbaarheid van artikelen en boeken is in de sociale en de geesteswetenschappen over het algemeen veel langer dan in de bètawetenschappen. In sommige takken van wetenschap, zoals de taaltechnologie en informatica, is open access al veel langer de norm, terwijl in een gebied als de rechtswetenschappen die discussie nu pas gevoerd wordt. Ook het belang van verschillende typen publicaties scheidt van vakgebied tot vakgebied. Waar een artikel in *Nature of Science* voor een natuurkundige de heilige graal is, geldt voor een geschiedkundige dat ze een monografie op haar publicatielijst wil hebben staan. En voor een computerwetenschapper is een technisch rapport of een reference guide misschien veel belangrijker. In de woorden van Rombert Stapel: 'Elk type publicatie heeft zijn eigen snelheid en lezerspubliek. Daar horen dan ook andere regels rondom open access bij wat mij betreft.'

Informatie, informatie, informatie

Waar veel van de ondervraagden op dit moment vooral behoefte aan hebben is een goede informatievoorziening en ondersteuning bij praktische zaken. Ze zoeken antwoorden op vragen als: Waar kan ik op welke manier open-accesspubliceren? Welke nieuwe tijdschriften zijn wel en niet goed? Met welke uitgever bestaat er nu welke deal en wat betekent dat concreet voor mij? Als ik moet betalen, op welke budgetten kan ik dan aanspraak maken, en hoelang gaat dat dan duren? En ze geven aan dat ze behoefte hebben aan een centrale plaats waar ze terecht kunnen om voorbeelden te krijgen van nieuwe initiatieven op

het gebied van wetenschappelijk publiceren, en voor ondersteuning op het gebied van juridische zaken rondom contracten.

Hoewel veel onderzoekers open-accesspubliceren zeker ondersteunen, vinden ze dat het tijdens deze overgangperiode individuele onderzoekers teveel tijd en moeite kost. Daarnaast hebben sommigen het gevoel dat de koploperpositie die Nederland op dit terrein inneemt, ervoor zorgt dat Nederlandse onderzoekers het risico lopen de aansluiting met hun internationale concurrenten te gaan missen. Meerdere mensen hanteren dan ook een struisvogelmentaliteit, met het idee: “Open-accesspubliceren gaat er ooit wel komen. En dat moet ook. Maar zolang ik zelf niet moet, ga ik hier niet heel veel tijd in steken die ik ook aan mijn onderzoek had kunnen besteden.”

4. ACHTERGROND- INFORMATIE

Begrippenkader

Soms heeft een begrip in de open access-wereld verschillende betekenissen. Om een gemeenschappelijke context voor de interviews te creëren is een overzicht gemaakt van deze begrippen. Bij elk begrip is een interpretatie gekozen, gebaseerd op vaak gebruikte bronnen. De geïnterviewden hebben dit overzicht voorafgaand aan de interviews ontvangen.

- **open access**²: gratis en onbeperkt toegang tot digitale informatie. Onbeperkt toegang betekent onder meer dat een ieder alles met die informatie mag doen, zoals het deels of volledig overnemen, openbaar maken, vrijelijk in onderwijs/onderzoek gebruiken, etc. Sommige auteurs³ maken onderscheid tussen 'gratis open access' (zonder kosten) en 'libre open access' (zonder kosten en onbeperkt toegang), voor de interviews zijn we uitgegaan van 'libre'.
- **closed access**: publicaties alleen toegankelijk voor iemand die een abonnement heeft, of iemand die werkt bij een instelling die een abonnement heeft.
- **publicaties**: onderzoeksresultaten, zoals artikelen, boeken, proefschriften of rapporten.
- **embargoperiode**: periode vastgesteld door een uitgever gerekend vanaf de publicatiedatum waarin het niet toegestaan is om de publicatie open access te publiceren.

2 Samenvatting van de Berlin Declaration, <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>. Dit impliceert onder meer dat publicaties gratis hergebruikt mogen worden en dat het copyright niet aan een uitgever overgedragen wordt.

3 Peter Suber, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4322580/suber_oagratist.html.

- **article processing charge:** bedrag dat betaald wordt om een publicatie open access te kunnen publiceren.
- **green open access**⁴: open access door het opnemen en vrij beschikbaar maken van een publicatie in een repository.
- **gold open access**⁴: open access door een uitgever⁵ (altijd zonder embargo-periode).
- **hybride open access:** open access in een closed-access tijdschrift.
- **uitgeversversie van een publicatie:** versie zoals de uitgever deze publiceert.
- **finale auteursversie of post-print van een publicatie**⁶: door tijdschrift goedgekeurde versie van een manuscript na peer-review en vóór opmaak of nabewerking door een uitgever.
- **pre-print van een publicatie**⁶: eerste versie van een manuscript aangeboden aan een tijdschrift, voorafgaand aan de peer-review.

Open access bij onderzoeksfinanciers en de KNAW

De belangrijkste onderzoeksfinanciers in Nederland zijn Horizon2020, OCW en NWO. Hun beleid (en dat van de KNAW) rond open access van publicaties staat hieronder. Dit overzicht is van januari 2016. Het beleid van de Nederlandse universiteiten is te vinden op de Nederlandse open-accesswebsite⁷.

- **Horizon2020**⁸: alle peer-reviewed wetenschappelijke publicaties open access, kan via zowel gold als green open access. Bij green open access geldt een embargoperiode van zes maanden, met een uitzondering voor de humanities en social sciences. Voor hen geldt een embargoperiode van twaalf maanden.
- **OCW**⁹: in 2019 dient 60% van alle Nederlandse wetenschappelijke publicaties gold open access te zijn en in 2024 100%.
- **NWO**¹⁰: alle publicaties open access die voortkomen uit onderzoek dat door NWO gefinancierd is, kan via zowel gold als green open access. Bij green

4 Peter Suber, <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>.

5 Terzijde: sommige uitgevers noemen een publicatie “gold OA” als deze op de website van de uitgever te lezen is, terwijl de publicatie niet OA in een repository opgenomen mag worden of de uitgever vereist dat het copyright aan de uitgever overgedragen wordt. Dit is niet OA volgens de Berlin Declaration.

6 Stevan Harnad, Electronic Preprints and Postprints, <http://cogprints.org/3019>.

7 <http://openaccess.nl/nl/in-nederland/wat-wil-de-wetenschap-0>.

8 Uit http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/amga/h2020-amga_en.pdf, p. 216 e.v.

9 Brief van de staatssecretaris van OCW uit november 2013 aan de Tweede Kamer, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2013/11/15/kamerbrief-over-open-access-van-publicaties/open-access-1.pdf>.

10 <http://www.nwo.nl/beleid/open+science>.

open access is geen embargoperiode toegestaan, publicaties dienen direct toegankelijk te zijn.

- **KNAW-instituten**¹¹: alle publicaties open access, kan via zowel gold als green open access. Bij green open access geldt een embargoperiode van zes maanden, met een uitzondering voor de humanities en social sciences. Voor hen geldt een embargoperiode van twaalf maanden. Alle KNAW-publicaties in de KNAW-repository.

Open access bij uitgevers

De meeste uitgevers bieden de mogelijkheid om open access in hun closed-accessstijdschriften te publiceren. Sommige van hen hebben ook open-accessstijdschriften. Daarnaast bestaan er uitgevers van uitsluitend open-accessstijdschriften. Uit een inventarisatie¹² blijkt dat de gemiddelde *article processing charge* voor een hybride tijdschrift vaak substantieel hoger is dan die voor een open-accessstijdschrift (volgens de auteurs in de UK 2010-2014 gemiddeld resp. £1800 vs. £1200).

Nederlandse universiteiten (en de KNAW) nemen van closed-accessuitgevers vaak grote pakketten tijdschriften af. Wanneer deze contracten aflopen proberen de onderhandelaars (VSNU, UKB en SURFmarket) op een of andere manier open access op te nemen. De situatie bij closed-accessuitgevers is per eind december 2015 als volgt¹³.

- **Elsevier** (2016 e.v.): in onderhandeling, principeakkoord bereikt over open access.
- **SAGE** (2015 t/m 2016): vanaf 2016 totaal 200 artikelen zonder kosten open access (ca. 20% van de Nederlandse output), voor overige artikelen is de *article processing charge* gereduceerd (£200 i.p.v. £1600).
- **Springer** (2015 t/m 2016): open access zonder kosten in alle Springer hybride tijdschriften (niet in open access, Nature en BioMed Central tijdschriften).
- **Wiley** (2016 e.v.): in onderhandeling, principeakkoord bereikt over open access.
- **Overige closed-accessuitgevers**: geen open access, of onderhandelingen over open access lopen of moeten nog starten.

11 <http://www.knaw.nl/openaccess>.

12 Stephen Pinfield, Jennifer Salter, and Peter A. Bath, The “Total Cost of Publication” in a Hybrid Open-Access Environment: Institutional Approaches to Funding Journal Article-Processing Charges in Combination, 2015, <https://dx.doi.org/10.1002/asi.23446>.

13 <http://www.vsnu.nl/faq-open-access-nl.html> (status 23 dec. 2015).

PLOS¹⁴ (Public Library of Science) is een voorbeeld van een non-profit open access uitgever. BioMed Central¹⁵ is een voorbeeld van een commerciële open access uitgever (valt onder Springer).

Websites

- Directory of Open Access Journals (DOAJ), <https://doaj.org>: lijst met hoge kwaliteit, peer-reviewed open-access tijdschriften.
- Directory of Open Access Books (DOAB), <http://www.doabooks.org>: lijst van peer-reviewed academische open access boeken, om onder meer vindbaarheid van open access boeken te vergroten.
- Beall's List of Publishers, <http://scholarlyoa.com/publishers>: lijst van 'potential, possible, or probable predatory scholarly publishers'.
- RoMEO, <http://www.sherpa.ac.uk/romeo>: lijst waarin het beleid van uitgevers staat rond het opnemen van publicaties in een repository.
- Nederlandse open access website, <http://www.openaccess.nl>.

14 <https://www.plos.org>.

15 <https://www.biomedcentral.com>.

5. DE STEM VAN DE WETENSCHAP

De volgende personen zijn voor dit boekje geïnterviewd:

Ashkan Ashkpur, promovendus Sociale geschiedenis, KNAW-IISG.

Jan Bergstra, hoogleraar theoretische informatica, Universiteit van Amsterdam, lid KNAW.

Antal van den Bosch, hoogleraar taal- en spraaktechnologie, Radboud Universiteit, lid KNAW.

Alexander Brinkman, hoogleraar quantum transport in matter, Universiteit Twente, lid De Jonge Akademie (DJA).

Ellen Dingemans, postdoconderzoeker sociologie, KNAW-NIDI.

Andrea Evers, hoogleraar Gezondheidspsychologie, Universiteit Leiden, lid DJA.

Lude Franke, adjunct-hoogleraar systeemgenetica, UMC Groningen.

Janneke Gerards, hoogleraar Europees recht, Radboud Universiteit, lid KNAW.

Wilhelm Huck, hoogleraar fysisch-organische chemie, Radboud Universiteit, lid KNAW.

Marinus van IJzendoorn, hoogleraar algemene en gezinspedagogiek, Universiteit Leiden en Erasmus Universiteit Rotterdam, lid KNAW.

Folbert Karsdorp, promovendus etnologie, KNAW-Meertens Instituut.

Jan Kuiper, promovendus Aquatische Ecologie, KNAW-NIOO.

Hanneke van Laarhoven, hoogleraar translationele medische oncologie, AMC Amsterdam, lid De Jonge Akademie (DJA)

Johan van Leeuwen, hoogleraar wiskunde, Technische Universiteit Eindhoven, lid De Jonge Akademie (DJA).

Elizabeth Moloney, postdoconderzoeker neurowetenschappen, KNAW-NHI, nu: McLean Hospital, Boston, VS.

Irene van Renswoude, postdoctoraal onderzoeker vroegmiddeleeuwse geschiedenis, KNAW-Huygens ING.

Diederik Roest, adjunct-hoogleraar Snarkosmologie, Rijksuniversiteit Groningen, lid De Jonge Akademie (DJA).

Alexander Sack, hoogleraar cognitieve neurowetenschappen, Universiteit Maastricht, lid De Jonge Akademie (DJA).

Rombert Stapel, postdoctoraal onderzoeker geschiedenis, KNAW-IISG.

Martin Stokhof, hoogleraar taal filosofie, Universiteit van Amsterdam, lid KNAW.

Rens Vliegthart, hoogleraar media en samenleving, Universiteit van Amsterdam, lid De Jonge Akademie (DJA).

Over de KNAW

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) is in 1808 opgericht als adviesorgaan van de regering, een taak die zij ook nu nog vervult. De KNAW ontleent haar gezag aan haar op kwaliteit geselecteerde leden, excellente wetenschappers uit een scala van wetenschapsgebieden. Ook is de KNAW verantwoordelijk voor vijftien instituten die met hun onderzoek en collecties tot de voorhoede van de Nederlandse wetenschap behoren en internationale faam genieten.

De KNAW is het forum, de stem en het geweten van de wetenschap in Nederland. Haar instituten behoren met hun onderzoek en hun collecties tot de (inter)nationale top. Aan de basis van al haar activiteiten ligt de overtuiging dat kennis en creativiteit de belangrijkste grondstoffen zijn voor welzijn en welvaart.

Vanuit haar onafhankelijke positie brengt de KNAW mensen en middelen bij elkaar om met kennis en creativiteit bij te dragen aan de ontwikkeling van onze samenleving. Ze wil de bron zijn van inspirerende, vernieuwende inzichten, vergezichten en samenwerkingsverbanden. Ze bevordert de kwaliteit en de integriteit van de wetenschapsbeoefening. Haar instituten moeten staan voor excellente kwaliteit en dienen te fungeren als magneten voor onderzoekstalent.

Akademie (KNAW), genootschap van wetenschappers

De KNAW is van oudsher een genootschap van excellente Nederlandse wetenschappers. Leden worden gekozen op basis van hoogwaardige wetenschappelijke prestaties. Een lidmaatschap is voor het leven. Vanaf mei 2011 kiest de KNAW jaarlijks maximaal zestien nieuwe leden. Dit op grond van voordrachten van binnen en buiten de KNAW. Het oordeel van externe referenten weegt voortaan mee in de selectie. Lidmaatschap van de KNAW is in Nederland een

groot eerbetoen voor een wetenschappelijke carrière. De KNAW heeft gewone leden en buitenlandse leden.

Leden van de KNAW vertegenwoordigen samen een breed spectrum van wetenschappelijke disciplines. Daarom kan het genootschap stem geven aan zowel de eenheid als aan de verscheidenheid van de wetenschap.

De Jonge Akademie, platform van jonge wetenschappers

De Jonge Akademie is een platform van jonge topwetenschappers uit verschillende disciplines. Zij organiseert activiteiten op het gebied van interdisciplinairiteit, wetenschapsbeleid en wetenschap en maatschappij. De Jonge Akademie telt vijftig leden tussen de 25 en 45 jaar, die op het moment van benoeming minder dan tien jaar geleden zijn gepromoveerd. Ze zijn werkzaam bij Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten.

De Jonge Akademie ontplooit een waaier aan activiteiten – van mediaoptredens tot onderwijsactiviteiten, adviesrapporten, bijeenkomsten en theater. Belangrijke thema's voor de komende jaren zijn de preciaire arbeidsmarktpositie van jonge wetenschappers; diversiteit, de positie van (kleine) geesteswetenschappen en theoretische natuurwetenschappen, en Europees wetenschapsbeleid.

Promovendus, postdoc

- Een promovendus heeft een tijdelijke aanstelling bij een universiteit, waar hij of zij zelfstandig onderzoek uitvoert onder begeleiding van een ervaren onderzoeker. Dat duurt in het algemeen vier jaar. Iemand kan gaan promoveren als hij of zij een universitaire studie (master) afgerond heeft. De resultaten van het onderzoek worden verwerkt in een proefschrift, dat verdedigd moet worden voor een promotiecommissie.
- Een postdoc is over het algemeen een pas gepromoveerde onderzoeker, die op basis van een tijdelijk contract (variërend van één tot vijf jaar) zelfstandig wetenschappelijk onderzoek verricht aan een universiteit of onderzoeksinstituut. Waar een promovendus veel begeleiding krijgt, heeft een postdoc veel meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor het onderzoeksproject en het verwerven van gelden hiervoor.

